

ANLAMIN BİR PARÇASI OLARAK TÜRK ATASÖZLERİ VE DEYİMLERİNDEKİ KİŞİ ADLARI

Hatice KUTLAR*

Özet

Atasözleri ve deyimler, dilin söz varlığı içinde yer alan, toplumun geçmişine ve kültürüne ilişkin taşıdığı bilgi değerini, gelecek kuşaklara taşıyıp bildiren kalıp sözlerdir. Bu kalıp sözlerin anlamları, kendini oluşturan öğelerin anlamlarıyla doğrudan bağıntılı değildir. Ancak bunların içinde geçen kişi adları, bir bütün olarak oluşturulan anlamın bir parçası olmakla hem üretilen yeni bilgiyi pekiştirirler hem de kültürel devamlılığı sağlarlar.

Zengin bir söz varlığına sahip olmaları sebebiyle Türk atasözleri ve deyimlerini konu edinen pek çok araştırma bulunmaktadır. Çalışmaların başlangıç noktasını bu eşsiz söz varlığı hazinesinin belirlenmesi ve bir araya getirilmesi oluşturmuş; Türk atasözlerinin ilk derleme çalışmalarının temelleri XV. yüzyılda atılmıştır. Sistemli bir biçimde yapılan ilk derleme çalışmaları Tanzimat döneminde başlamıştır. Günümüzde ise genel bir külliyatı oluşturulan Türk atasözleri ve deyimlerinin nitelikleri, anlamları, işlevleri gibi konulara yönelik araştırmalar yapılmaktadır.

Çalışmamızın konusunu oluşturan Türk atasözü ve deyimlerindeki kişi adları, özel adlar ana başlığı altında ele alınmıştır. Atasözleri ve deyimlerdeki özel adlar, öncelikle kendi içinde; *yer adları*; *kişi adları*; *etnik kimlik ve mensubiyet bildiren adlar* olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmanın yer adlarıyla ilgili olan bölümü, daha önce ayrı bir yazının konusunu oluşturmuştur. Bu yazıda ise kişi adları üzerinde durulmaktadır. Atasözleri ve deyimlerin derlendiği eserler taranarak Türk atasözü ve deyimlerinde bulunan tüm kişi adlarının tespitine çalışılmış, bunlar üzerinde yeni bir tasnif denemesi yapılmıştır.

Çalışmamızda Türk atasözü ve deyimlerinde 314 kişi adı tespit edilmiştir. Bunlardan 16'sı yaşamış, dinî bir vasfı olanlar veya din kültürüyle ilişkili olanlar; 67'si yaşamış, tarihî veya menkıbevi şahsiyetler; 231'i de yaşayıp yaşamadığı tespit edilemeyen, herhangi bir kişi adıdır.

Bu çalışmada, Türk atasözleri ve deyimlerinde bulunan kişi adlarının tespitine; ortak bir geçmişini olan veya toplumun zihninde yer etmiş kişilerin dilde karşıladığı göstergelerin belirlenmesine; dil-toplum-kişi adı üçgeninde oluşan kültürel varlık gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Atasözü, deyim, anlam, kişi adı, kişi adları*

PERSON NAMES AS PART OF MEANING IN TURKISH PROVERBS AND IDIOMS

Abstract

Proverbs and idioms, which are present in the vocabulary, are cliches that convey the informative value of history and culture of the society to future generations. The meanings of these cliches are not directly related with the meanings of the elements that constitute them. However, person names that are mentioned in these proverbs and idioms, by being a component of this holistic meaning, not only reinforce the newly produced information but also ensure cultural continuity.

* Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatı Bölümü.
e-posta: Tice.Kutlar@gmail.com

There are many researches about Turkish proverbs and idioms since they have a rich vocabulary. The starting point of the studies was the determination and gathering of this unique vocabulary treasure. The first compilation studies of Turkish proverbs began in the 15th century. The first systematic studies of compilation started in the Tanzimat period. Today, researches are conducted on subject such as the quality, meanings and functions of Turkish proverbs and idioms, which have a general collections.

The person names in Turkish proverbs and idioms that are the subject of our study are dealt with under the title of proper names. They have later been internally categorized as location names, person names, ethnic identity and names indicating an affiliation. Location names in proverbs and idioms were previously published as a separate article. In this study, it was tried to determine all the person names in Turkish proverbs and idioms that were compiled and a new classification experiment was made on these.

In our studied set of proverbs and idioms, 314 person names were identified. Among the ones who have lived, 16 of them had a religious qualification or were somehow associated with the religious culture; and 67 of them were historic or legendary figures. The rest of the 231 names that belonged to people are random and it is not determined whether they lived at all or not.

With this study, it was attempted to indicate which person names were used in proverbs and idioms, to identify the indicators to which people who lived in the past and /or who were ingrained in the memory of the societies correspond in the language, and to demonstrate cultural properties that emerge in the language-society-person triangle.

Keywords: *Proverb, idiom, meaning, person name, personal names*

Giriş

Atasözleri ve deyimler söz varlığının iki önemli ögesidir. Her iki öge de sözdizimsel sözlük öğeleri olarak kendini oluşturan kelimelerin anlamından bağımsız bir şekilde, bir bütün hâlinde, bir sözlük birimidir ve özel bir anlam içerirler. Bunlar içerisindeki özel adlar da bu bütünün anlam karşılığına katkıda bulunurlar.

Diğer kalıp sözler gibi atasözleri ve deyimler de kendini oluşturan sözlerin birer birer anlamlarından bağımsız bir bütün olarak yeni bir hüküm bildirirler. Dolayısıyla atasözünü ve deyimini oluşturan sözler, ağız özelliklerinden etkilenerek bazı sözlerin değişmesi dışında, değiştirilemez. Bu bakımdan uzun zaman dilde yaşatılan atasözü ve deyimlerdeki kişi adları, toplumun hafızasında yer etmiş olayları, duyguları, bunlara bağlı geleneği, sözlük birim olarak karşıladığı kavram konusunda toplumsal uzlaşmayı ortaya koymada belirleyici unsurlar olarak dikkat çeker.

Dilimizin ve millî kültürümüzün önemli birer unsuru olan atasözleri ve deyimler, millî hafızanın kayıtlı belgeleridir. Bu söz varlığı unsurları, yüzyıllardan beri toplumun yaşadığı zengin deneyimleri, çeşitli olaylar sonucunda aldığı veya almasını gerekli gördüğü tavrı; yaşamın kendini, gerçeklerini ve yaşama dair öngörülerini, özetleyip bir cümle veya bir yapı içinde, kısa ve öz olarak, çarpıcı bir üslupla yansıtırlar.

Türk atasözlerinin ilk derleme çalışmaları XV. yüzyıla kadar uzanmakla birlikte, sistemli bir biçimde ilk derlemeler Tanzimat döneminde başlar. İlk atasözleri kitabı

niteliği taşıyan çalışma, 1863 yılında Şinasi tarafından yazılan *Durûb-ı Emsâl-i Osmaniyye* adlı eserdir. Şinasi'nin bu çalışmasında 1500 kadar Türkçe atasözü ve deyim bulunmaktadır; eserine dahil ettiği Arapça, Farsça ve Fransızca atasözü ve deyimlerle birlikte bu sayı 2500' ü bulur. Süreyya Beyzadeoğlu, Şinasi'nin bu eseri üzerine bir çalışma yayınlamıştır¹.

O zamandan bu zamana atasözleri hakkında pek çok yayın yapılmıştır. Bu yayınlarda genel olarak atasözlerinin çeşitli özellikleri dikkate alınarak tarifi ve tanımı yapılmaya çalışılmıştır: Tülbentçi (1977:5) “*Deney ve tecrübeyle kesinleşmiş bir gerçeği dile getiren, söyleyeni belli olmayan kısa ve özlü sözler.*”; Aksoy (1965:13) “*Sosyoloji, felsefe, tarih ve ahlaki yönden incelenmesinin yanı sıra psikolojik yönden inceleme ve araştırma konusu edilmeye değer millî varlıklar.*” olarak tanımlar. Aksan (2007: 38) ise atasözlerini, içerikten ziyade biçim yönünden değerlendirerek “*Çoğunlukla bir tümce biçiminde oluşarak bir yargı anlatan, kimi zaman ölçü ve uyakla, söyleyiş açısından daha etkili olamaya yönelik sözlerdir.*” tanımını yapar. Oğuz (2005: 149), “*Atasözleri kalıplaşmış, klişe haline gelmiş sözlerdir. Her atasözü, belli bir kalıp içinde, belli kelimelerle söylenmiş olup donmuş bir biçimdir. İçindeki kelimeler değiştirilemeyeceği gibi, cümle kuruluşu da bozulamaz.*” şeklinde bir değerlendirme yapar.

Atasözleri ve deyimlerimizdeki kişi adlarını inceleme konusu olarak ele alan çalışmalara bakacak olursak; ilk çalışma Kerim Yund'a aittir². Yund, çalışmasında atasözleri ve deyimlerdeki kişi adlarını alfabetik olarak sıralamış, ancak sıraladığı sözleri tasnif etmemiştir. Seyfullah Türkmen'in çalışması da konuyla ilgili yapılmış ikinci çalışmadır³. Türkmen (2009: 103), çalışmasında atasözü ve deyimlerde tespit ettiği kişi adlarını değerlendirerek, bunların kullanış sebepleri üzerinde durmuş; kişi adlarını da “*Türk kültüründe önemli iz bırakmış tarihî kişi adları*”; “*kafiye ve söz sanatı yapabilmek için kullanılan adlar*”, “*diğer kişi adları*” ve “*şahıs ismi olmadığı hâlde öyle algılanan adlar*” şeklinde 4 grupta incelemiştir. Çalışmasının sonuç kısmında Türkmen (2009: 117), “*yapılacak daha geniş çaplı bir taramayla bu konudaki örneklerin daha da artacağını*” söyleyerek, bu tür çalışmaların Türk ad bilimi ve Türkçenin söz varlığı araştırmalarına katkı sağlayacağını belirtmektedir.

Ögelerin anlamından arınmış, yapı bakımından öbek veya cümle hâlinde bir birlik oluşturarak anlam bakımından yeni bir bütün olan deyimlerin, atasözleri gibi kesin bir yargı bildirmemeleri sebebiyle, herkes tarafından kabul edilen eksiksiz bir tanımını yapmak güçtür. Kısa ve özlü anlatım şekilleri olan ve anlatım derinliğine ihtiyaç duyulduğunda kullanılan deyimler; Poyraz'a göre (2012:192) “*anlatıma bir derinlik, canlılık ve söyleyiş güzelliği*” katarlar. Deyimler, eski kaynaklarda ‘*ıstılah*’ ve ‘*tâbir*’ terimleriyle karşılanmışlardır. Deyimlerin yapısı, oluşumu ve özellikleri dikkate alınarak yapılan tanım ve tariflerin bazıları şöyledir:

¹ Beyzadeoğlu, S. (2003): *Durûb-ı Emsâl-i Osmaniye*, İstanbul: MEB Yayınları.

² Yund, K. (1967): Atasözlerimizde Kişi Adları, *Türk Yurdu*, 6/334: 18-24.

³ Türkmen, S. (2009): Atasözü ve Deyimlerde Yaşayan Kişi Adları, *Dil Araştırmaları*, 4: 101-119.

Elçin (1986: 642) deyimleri, “Asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış sözler.” ve “İki veya daha çok kelimededen kurulu bir çeşit dil ifadesi olan bu sözler duygu ve düşüncelerimizi, dikkati çekecek biçimde anlatan isim, sıfat, zarf, basit ve birleşik fiil görünüşlü gramer unsurlarıdır.” şeklinde açıklar. Aksan’a göre (2007:35) deyim, “Belli bir kavramı, belli bir duyguyu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan sözlerdir.” . Karaağaç (2013: 271) “Bireysel ve nedenli olan bir söz dizimi biriminin genelleşip yaygınlaşarak nedenliliğini yitirmesiyle ortaya çıkan ve tek bir sözlük birimi gibi algılanan söz öbeğine deyim denir.” şeklinde tanımlar. Meydana gelişleri bakımından deyimleri Ali Öztürk, “a) Fıkralardan kaynaklanan deyimler b) Toplum hayatında sıkça yaşanan olayları ifade eden kavramlar c) Gelenekleşmiş tutumları özetleyen, tanımlayan kavramlar.” şeklinde üçe ayırmaktadır. (Öztürk, 1986: 321) Erenoğlu ise deyimleri anlam ve yapıları bakımından başlıca iki grup olarak değerlendirmiş ve bu grupları da kendi içinde ayrıca tasnif etmiştir. (Erenoğlu, 2007: 1152).

Bir dilin söz varlığını içine alan sözlüklerde özel adlar yer almaz; onlar ansiklopedilerin malzemesidir. Özel adlar, dilin söz varlığındaki adların anlam boşalmasına (*asemantication*) uğratarak kullanılmasıdır. Anlam boşalması, toplumca tanınan sözlük veya söz dizimi birimlerinden birini, toplumun tanımadığı tek bir varlığa verme işidir. Dolayısıyla özel adlar, herhangi bir dil ögesinin anlam kısmıyla değil, sadece ses kısmıyla kullanılışındadır. Anlamlarından arındırılarak dil kullanıcılarının bir bölümü tarafından çeşitli kişi veya varlığa ad olarak verilen adlar, böylelikle anlamsızlaştırılarak ve anlam boşalmasına uğratarak özelleştirilmiş olur (Karaağaç, 2013: 628-630).

Anlam boşalmasına uğratılan özel adlar, genel adlar gibi anlamlarına göre değil, doğanın hangi varlık türüne ait oluşuyla sınıflandırılmaktadır. Ad biliminin özel adlarla ilgilenen kısmının inceleme ve araştırma dalları da buna göre; kişi adı (*antroponim*), takma adlar, unvan ve mahlaslar (*nick names*), halk adı (*etnonim*), gök cisimi adı (*cosmonim*), kurum adı (*ktematonim*), yer adı (*toponim*), akarsu adları (*hidronim*), dağ adları (*oronim*)... şeklinde adlandırılırlar. Uysal (2017:690), her toplumun kendine özgü ad verme geleneği içerisinde yer alan kişi adlarının özel bir yere sahip olduğunu ifade ederek, "*kişi adlarının yalnızca kişi adları biliminin değil; dil bilimi, halk bilimi; toplum/insan bilimi, kültür tarihi gibi disiplinlerin de ilgilendiği konular arasında*" olduğunu ifade eder.

Bir dilden başka bir dile aktarılırken doğal olan ses değişmesinin dışında bir değişikliğe uğramayan özel adların anlamları, sözlüksel olmaktan ziyade, kültürel anlamda onu yapan ve kullanan toplumun zihninde nasıl yer ettiğiyle ilgilidir. Bu adların yapımında başlangıçta kişisel tercihler söz konusuysa daha sonra toplumsal ortak kabul sonucu söze yüklenen anlam ve değeri, ancak sözlük birim olarak karşılık bulmaktadır. Sözlük birim olarak karşıladığı anlamın dışında, atasözü veya deyimler içerisinde kullanılan kişi adları bu anlamda yeni bir görev üstlenerek yeni bir anlamın karşılığı veya oluşturulan anlamın bir parçası olurlar.

Atasözleri ve deyimler, özel çalışmaların dışında genel olarak konularına göre sınıflandırılırlar. Ancak, bunları oluşturan ögeler veya birimler bakımından incelenmesi de kültürel devamlılığı sağlayan unsurların belirlenmesi, geçmişle bugün ve gelecek arasında köprü görevi gören bu örgünün gösterilmesi açısından önemlidir.

Yöntem

Söz varlığı içinde önemli bir yere sahip olan atasözü ve deyimlerdeki tüm özel adlar, bu konuyla ilgili sözlük ve bilimsel yayınlardan, atasözü ve deyimlerle ilgili yapılan eserlerde yer alan örneklerden taranarak tespit edildi. Tespit edilen örnekler öncelikle kendi içinde; *yer adları*; *kişi adları*; *etnik kimlik ve mensubiyet bildiren adlar* olarak üç genel başlık altında tasnif edildi. Bu tasnifin yer adlarıyla ilgili olan bölümü, ayrı bir yazının konusunu oluşturarak yayımlandı ⁴. Bu çalışmamızın konusunu kişi adları oluşturmaktadır.

Bu çalışmada, atasözleri ve deyimler hakkında kısa bilgiler verildikten sonra çeşitli kaynak ve eserlerde, özellikle de sadece atasözü ve deyimler üzerine hazırlanmış sözlüklerde bulunan malzeme taranarak kişi adlarının geçtiği örnekler tespit edildi. Farklı farklı kaynak ve eserlerde bulunan, ancak aynı kişiyle ilgili olan adlar birleştirilerek alfabetik olarak düzenlendi. Kişi adlarının atasözü ve deyimlerin içinde kazandıkları anlamlar dikkate alındığında ortaya çıkan kimlik bilgileri sebebiyle de yine ayrı bir gruplandırma yapıldı. Yaşadığı bilinen kişilerin adları da kendi içinde I. Dinî bir vasfı olanlar ve din kültürüyle ilişkili olanlar; II. Tarihî şahsiyetler olarak değerlendirildi.

Atasözleri ve deyimlerimizde madde başlarına göre 314 kişi adı geçtiği tespit edilmiştir. Bunlardan 16'sı yaşamış, dinî bir vasfı olanlar veya din kültürüyle ilişkili olanlar; 67'si yaşamış, tarihî veya menkıbevi şahsiyetler; 231'i de yaşayıp yaşamadığı kesin olmayan herhangi bir kişi adı şeklinde değerlendirildi.

Bu çalışmada, Türk atasözü ve deyimlerinde yer alan kişi adlarının tespitine; ortak bir geçmişi olan veya toplumun zihninde yer etmiş kişilerin dilde karşıladığı göstergelerin belirlenmesine ve dil-toplum-kişi adı üçgeninde oluşan kültürel varlık gösterilmeye çalışılmıştır.

I. Yaşadığı Bilinen Kişi Adları

I.1. Dinî Bir Vasfı Olanlar veya Din Kültürüyle İlişkili Olanlar

Bu bölümdeki adlar, peygamberler ve peygamber ailesinden olanlardır:

Peygamberler: *Âdem*; *Danyal*; *Eyüp/Eyyup*; *Halil İbrahim*; *Hıdır-İlyas/Hızır-İlyas*; *İsa*; *Muhammed*; *Musa*; *Nuh*; *Süleyman*; *Yusuf*; *Zekeriya*.

⁴ bk. Eminoğlu, H. (2016): Atasözü ve Deyimlerdeki Yer Adları, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish*, Volume 11/15: 119-172.

Peygamberin Ailesinden Olanlar: *Ali; Ayşe; Fatma; Meryem Ana.*

I.2. Tarihî veya Menkıbevi Şahsiyetler

Bu gruptaki kişi adları, tarihî bir kimliği olan, gerçekten yaşamış veya yaşadığına inanılan kişilere veya sinema sanatçılarına, bir roman, bir destan kahramanı olan hayalî şahıslara hatta gölge oyunu tiplerine aittir. Bu kişilerin bir kısmı zamanla unutulmuş olsa bile tarihî bir olay veya dönemle ilişkilidir. Bazı tarihî kişiler topluma mal olmuşlar ve toplumun hafızasında derin izler bırakmışlardır. İnsanlar bu derin izi ve etkiyi kendisinden sonrakilere aktarmak için bunları atasözlerine ve deyimlere işlemişlerdir. Bu adların geçtiği örneklerin muhtemelen sonradan unutulmuş bir hikâyesi vardır ve bu hikâyenin kahramanı olarak atasözü ve deyimlerde adları ölümsüzleşen bu halk insanların adları insanların hafızasında değişik yönleriyle yer etmiştir. Bu adların geçtiği atasözü ve deyimlerin hikâyeleriyle bu sözlerin anlamları yakından ilişkilidir. Tespit edilen adlar şunlardır:

Tarihî Şahsiyetler: *Ahmet Kaptan/Paşa; Ali Kaptan/Paşa; Bekri Mustafa; Çapan Ağa; Çapanoğlu; Damokles/Demokles; Ebu Cehil; Ebussuud/t Efendi; Hacı Ayvaz (Hacı İvaz (Paşa), Hacivat); İncili Çavuş; Karaosmanoğlu; Karun; Molla Kasım; Münasebetsiz Mehmet Efendi; Selman Pak; Sultan Fatma; Süleyman Pak/Selman Pak; Veysel Karani;*

Siyasî ve İdarî Şahsiyetler veya Aileler: *Ayaz Paşa; Bayezid; Brütüs; Cengiz; Firavun; Genç Osman; Hasan Paşa; İbrahim Ethem; Karakuş; Malik Şah; Moltanı; Nuşirevan; Sezar; Sultan Murat; Şah Abbas; Timurlenk; Yezit;*

Bilim Adamları: *Ahfeş; Aristo (Aristoteles); Eflatun; Lokman (Hekim); Marko Paşa; Sinimmar; Sokrat;*

Edebî Eser Kahramanları: *Arzu; Aslı; Barmecid; Beberuhi; Don Kişot; Hebenneka; Kamber; Karagöz; Kerem; Mecnun; Tuzsuz Deli Bekir;*

Yaşadığına İnanılan, Hakkında Anlatı Olan Kahramanlar: *Ayvaz; Keloğlan; Nasreddin Hoca;*

Mitolojik Kahramanlar: *Hıdır (Hızır); Hıdır Nebi/Hıdır İlyas; Hızır (Hıdır); Zaloğlu Rüstem;*

Sanatçılar: *Aşık Nedimî; Hallac-ı Mansur; Kâni; Karacaoğlan; Klark (Clark Gable); Köroğlu; Molla Penah.*

I. 3. Kişi Adları Dizini

Yukarıda iki başlık altında ele alınan ve yaşadığı bilinen kişi adları, atasözleri ve deyimler içinde aşağıdaki sözlerde geçmektedir. Bunlar, burada alfabetik olarak dizilmiş; kimliği bilinenler hakkında kısa bilgi verilmiştir. Sözlere karşılık olarak yazılan açıklamalar ve anlamlar, alıntı yapılan kaynaklardaki şekliyle alınmış ve kaynağı da yanında gösterilmiştir:

Âdem: Semavî kitaplara göre Tanrı tarafından yaratılan ilk insan ve ilk peygamber.

- *Âdem baba* (ÖDS, 8). // *Âdem baba gibi* (ÖDS, 8).
- *Âdembaba:* argo. Parasız, aç, en kötü durumdaki mahkûm; afyonkeş; hayatta hiçbir şeyi olmayan kimse (TS, 22).
- *Âdem evladı:* İnsanoğlu (ÖDS, 8).
- *Devr-i Âdem'den beri* (BAAD I, 288, Sivas).
- *Hazreti Âdem kıyafeti:* Anadan doğma (ÖDS, 268).

Ahfeş: Basra dil merkezinin tanınmış âlimi; Arapların en önde gelen dilbilgisi uzmanıdır. Ahfeş, kendisini dinleyecek kimse bulamazsa dersini geçisine anlatır ve keçinin başına bağladığı ipi çekerek kendisini tasdik ettirmiş⁵.

- *Ahfeş:* ‘Söylenen sözü anlamadan kafa sallayarak onaylamak’ anlamında *Ahfeşin geçisi gibi başını sallamak* deyiminde geçen bir söz (TS, 42).
- *Büz-i Ahfeş:* (büz ‘keçi’) *Ahfeş’in geçisi:* Her ne söylerse başını sallayıp tasdik eden kimseye denir (MOL, 44). // *Ahfeş’in geçisi* (ÖDS, 23).
- *Ahfeşin geçisi gibi başını sallamak:* Her söylenene anlamadan, bilmeden baş sallamak (OAS, 1479). // *Ahfeşin geçisi gibi başını sallamak:* Kelime dilimizde, her fikri başını sallayarak kolayca tasdik ve kabul edenler için kullanılır (MBTS, 55). // *Ahfeşin geçisi gibi başını sallamak:* Söyleneni anlamadan başıyla doğrulamak (DS, 449). // *Ahfeşin geçisi gibi ne söyleseler başını salları* (BTL IV, 36). // *Ahfeş’in geçisi gibi başını sallamak* (DS, 408). // *Ahfeş’in geçisi gibi (baş sallamak)* (AS, 44; DS, 449).

Ahmet Kaptan/Paşa⁶:

- *Ahmet Kaptan/Paşa çırağı:* Yarı çıplak, dağınık hâlde giyinmiş kimse (ÖDS, 24).
- bk.** *Ali Kaptan/Paşa*

Ali: Ali bin Ebu Talib (599-661). Hz. Muhammed’in amcasının oğlu ve damadı, aynı zamanda IV. halifedir.

- *Erkeğin kıllısı Ali'den, kadının kıllısı ayıdan:* Erkeğin kıllısı yiğit ve soylu sayıldığından makbul, kadının kıllısı aşağı bir yaratık sayıldığından makbul değildir (TTA, 423) // *Erkeğin kıllısı (hazreti) Aliden, kadının kıllısı (hazreti) ayıdan* (BAAD I, 113, Elazığ, Çankırı).

⁵ Hikâyesi için bk. Pala, 2005: 13-14.

⁶ Ahmed Paşa adlı pek çok Osmanlı paşası var. Bu sözde geçen adın bunlardan hangisi ile ilgili olduğu belli değil. Bunlar arasında düşünülebilecekler *Kemankeş Ahmed Paşa:* I. Süleyman döneminde 1531-1533 yıllarında kaptanıderyalık görevinde bulunmuş Osmanlı devlet adamı. *Hersekli Ahmed Paşa:* Sadrazam ve kaptanıderya olarak görev yapmış Osmanlı devlet adamı. *Ahmed Fevzi Paşa:* 1839 yılında firar ederek Osmanlı donanmasını, isyan etmiş olan Mısır’a teslim etmesinden dolayı hain olarak tanınan bir denizci ve devlet adamı. “Yeniçeri kalyoncularından Ahmet Paşa çıplaklar denilen güruhtan, potur mu, dizlik mi her ne ise sıyrdınız mı deli Mustafa’dan farkları kalmaz.” (A. Rasim) (ÖDS, 24).

Ali Kaptan/Paşa⁷:

• *Ali Kaptan/ Paşa çırağı*: Yarı çıplak, dağınık hâlde giyinmiş kimse (ÖDS, 24).

bk. Ahmet Kaptan/Paşa

Ali Paşa⁸:

• *Ali Paşa vergisi*: Önce verilip sonra geri alınan değerli hediyeler (ÖDS, 36).

• *Bakma benim yırtık pırtık abama, Ali Paşa derler benim babama*: İnsanların kılık kıyafetlerine, görünüşlerine bakarak onlar hakkında bir değer yargısına varmak doğru değildir. (?) (TTA, 221).

Aristo (Aristoteles): Milattan önce yaşamış olan Antik Yunan filozofu.

• *Aristo 'ya irfan satmak* (ÖDS, 46).

Arzu: Birbirlerini kardeş sanarak büyüyen iki gencin, kardeş olmadıklarını öğrendikten sonraki aşklarının anlatıldığı, XVI-XVII. yüzyılda çıktığı sanılan Arzu ile Kamber hikâyesinin kadın kahramanı.

• *Misk ile amber, Arzu ile Kamber*: Birbirini çok seven iki kişinin durumunu vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 710). // *Misk ile amber, Arzu ile Kamber* (BTL IV, 385).

Aslı: Temel yapısının XVI. yüzyılda Kerem Dede veya Âşık Kerem adlı bir âşığın şiiirleriyle oluştuğu bilinen ve ayrı dinden olan iki sevgilinin kavuşamayışı ekseninde oluşmuş Kerem ile Aslı adlı halk hikâyesinin kadın kahramanı⁹.

• *Aslı olmasaydı Kerem yanmazdı*: Yeryüzünde her şeyin mutlaka bir nedeni vardır (TTA, 177). // *Aslı olmasa Kerem yanmaz*. (BAAD I, 47, Malatya).

• *Aslı var mı? Aslı olmasa Kerem yanar mıydı?* (ASYK, 29).

Âşık Nedimî: Asıl adı Mahmut Danişmend'dir. 1904 yılında Sivas'ın Altınyayla ilçesine bağlı Mutubey köyünde dünyaya gelmiştir. Çevresinde 'Deli Mahmut' olarak tanınmıştır¹⁰.

• *Âşık Nedimî, o da bilmez ne bok yediğini!* (BTL III, 508).

Ayaz Paşa: Kanunî Sultan Süleyman devri sadrazamlarından Ayas Mehmed Paşa. Pargalı İbrahim Paşa'nın idam edilmesinden sonra veziriazamlık (sadrızamlık) görevinde bulunmuştur. Ayaz: Duru, sakın havada çıkan kuru soğuk; çok soğuk hava¹¹.

• *Ayaz Paşa kol geziyor/kola çıktı*: 'Dışarıda şiddetli bir ayaz var, hava çok soğuk' anlamında kullanılır. (Bu söz İstanbul'un bir semtine ismini veren, Kanunî devri

⁷ Ali Paşa adıyla Osmanlılar döneminde pek çok paşa vardır. Bunlar içinde sadece bir tanesi denizcidir: *Kılıç Ali veya Uluç Ali Paşa*: 1571 ile 1587 yılları arasında 16 yıl kaptanıderya olarak görev yapmış Osmanlı denizcisidir.

⁸ Osmanlı döneminde Ali adlı pek çok sadrazam ve vezir paşa bulunduğundan bunlardan hangisi ile ilgili olduğu belli değildir.

⁹ Öztürk, 2006.

¹⁰ Kaya, 2009: 272.

¹¹ Burada 'çok soğuk' anlamındaki 'ayaz' kelimesinin, Ayaz Paşa özel adı ile kişileştirilerek benzetme yoluyla anlamı pekiştirilmiş olmalı.

sadrazamlarından sert ve çok titiz bir paşa olan Ayas Paşa'nın sıkı teftiş ve kontrollerini ifade etmek için kullanılmış, zamanla Ayas > Ayaz değişimi ve her ikisinin de sertliği dolayısıyla bu manaya gelmeye başlamıştır.) (MBTS, 227).

• *Ayaz Paşa kol geziyor: şaka.* Dışarıda çok soğuk var (TS, 156). // *Ayaz Paşa kol geziyor / Ayaz Paşa kola çıktı:* 'Dışarıda zorlu ayaz var' anlamında şaka yollu söylenir (OAS, 187). // *Ayaz Paşa kol geziyor/kola çıkmış/çıktı:* Dışarıda zorlu bir ayaz var. Çok soğuk bir rüzgâr esiyor (DS, 496). // *Ayaz Paşa kol geziyor/kola çıkmış:* Dışarıda dondurucu soğuk var, çok soğuk bir rüzgâr esiyor (ÖDS, 63).

bk. *Ayaz Ağa*

Ayşe: Hz. Ebu Bekir'in kızı, Hz. Muhammed'in eşlerinden biridir.

• *Benim elim değil, Ayşe Fatma anamızın eli:* Hanımların bir işe başlarken, yemek pişirirken söyledikleri dua kabilinden tekerleme (MBTS, 328).

Ayvaz¹²:

• *Bir Köroğlu, bir Ayvaz:* Bir karı kocanın çocuklarının, yakınlarının yanlarında bulunmadığını veya hiç çocukları olmadığını anlatan söz (TS, 276). // *Bir Köroğlu, bir Ayvaz:* Çocukları olmayan veya yanlarında bulunmayan, yalnız kalmış karı koca (MBTS, 378). // *Bir Köroğlu, bir Ayvaz:* Bir karı, bir koca (çocuksuz) (OAS, 197). // *Bir Köroğlu bir ayvaz*¹³: Bir karı, bir koca, çoluk çocuk yok (DS, 536). // *Bir Köroğlu bir de Ayvaz* (BTL IV, 148; DS, 409; ÖDS, 100). // *Bir Köroğlu, bir Ayvaz* (BTL I, 680).

• *Köroğlu'nun Ayvazı* (BTL IV, 148).

Barmecid: Barmecid 'Binbir Gece Masallarında dilenciye boş tabaklarla hayalî bir ziyafet çeken Bağdatlı prens'¹⁴.

Barmecid ziyafeti/sofrası: Bolluk, çeşitlik (ÖDS, 71).

Bayezid: II. Bayezid (1447-1512). Sekizinci Osmanlı padişahıdır. Fatih Sultan Mehmed'in oğlu, Yavuz Sultan Selim'in babasıdır.

• *Bin yezide bir Bayezid* (BTL I, 844).

Beberuhi: Karagöz oyunlarının bir tiplemesidir. 'Altıkulaç Beberuhi' veya 'pişbop' lakabıyla anılır. Yaşı büyük, akli küçük, aptal, cüce bir tiptir. Yayıgaracıdır. Klasikleşmiş bir şarkısı vardır, perdeye bu şarkıyla gelir¹⁵.

• *Altı karış Beberuhi:* (Alay ve küçümseme sözü olarak) Çok kısa boylu olanlar hakkında kullanılır (MBTS, 119).

Bekri Mustafa: XVI. yüzyılda Sultanahmet'te doğup yaşayan, aslında hafız olan ama sarhoşluğuyla tanınan biri. Bundan başka XVI. yüzyılda yaşamış Bekri

¹² Köroğlu'nun üç oğlundan söz edilir: Aslan Bey, Acemoğlu, Dağıstanlı Hasan. Bazı anlatıcılar Dağıstanlı Hasan'ı Aslan Bey olarak verirler; Ayvaz ise üvey oğludur. Bazı anlatımlara göre Köroğlu'nun iyi bir kâtime ihtiyacı olduğu için Ayvaz'ı yanına alır. Adı Han Ayvaz olarak bilinir.

¹³ Bu alıntıda ayvaz, küçük harfle yazılmıştır.

¹⁴ <https://www.nedirnedemek.com/barmecidal-ne-demek>

¹⁵ www.karagoz.net/beberuhi.htm

Mustafa Ağa adlı biri daha vardır. Bu kişinin Sultan IV. Murad'ın sarayına mensup ağalardan olduğu tahmin edilmektedir. İçki düşkünlüğünü temsil eden halk tipidir.

• *Bekri Mustafa*: Sarhoşluğu ile meşhur olan Bekri Mustafa adlı kişiye kinaye yoluyla çok içki içenler için kullanılır (MBTS, 320).

• *Bekri Mustafa kadı olunca, dünyanın ne olacağı anlaşılır*: Bazı insanların tavır ve davranışlarından hareketle kişiliklerini veya niyetlerini anlamak mümkündür. Sözelimi, yöneticiler öncelikle kendi çıkarlarını düşünerek hareket ederlerse toplumdaki adalet anlayışı bozulur, herkes kendi çıkarını düşünür (TTA, 234).

Brütüs: Marcus Junius Brutus veya Quintus Servius Caepio Brutus, Romalı askeri ve politik lider. Roma Cumhuriyeti diktatörü Julius Caesar'a karşı senatoda yapılan saldırı ile tanınır.

• *Sen de mi Brütüs*: Bir dosttan gelen beklenmedik ihanet üzerine söylenir (ÖDS, 432).

Cengiz: Cengiz Han (1162-1227), Moğol Börçigin ailesinden, asıl adı Temuçin ve Moğol İmparatorluğunun kurucusu.

• *Cengiz yasası gibi kanla yazılmış!* (BTL IV, 743)

Çapan Ağa¹⁶:

• *Cafer/Çapan Ağanın abdest suyu* (ÖDS, 119).

bk. Cafer Ağa/Bey, Çapanoğlu

Çapanoğlu: Çapanoğulları, Çaparoğulları ve Cebbarzadeler olarak da bilinir. XVIII. yüzyılda ve XIX. yüzyıl başlarında Bozok (Yozgat) merkez olmak üzere Orta Anadolu'da egemen olan âyan ailesidir.

• *Çapanoğlu*: Aslında bir derebeyi ailesinin adı olan kelime “karışık, başa dert olacak belalı iş veya durumla karşılaşmak” anlamında “*Altından Çapanoğlu çıkmak*” deyiminde ve bu deyim değişik şekillerinde kullanılır (MBTS, 526). // *Çapanoğlu*: *mec.* Başa dert olacak hâl, karışık durum: *işi kurcalama, altından çapanoğlu çıkar* (OAS, 429). // *Çapanoğlu*: Başa dert olacak hâl; kötü, korkunç (ÖDS, 137).

• *Altından çapanoğlu çıkmak*¹⁷: Girişilen işte bir tehlike ile başa dert olacak bir durumla karşılaşmak (DS, 466; OAS, 429). // *Altından Çapanoğlu çıkmak*: Bir işte umulmadık ters ve sakıncalı şeylerle karşılaşmak (MBTS, 118). *Altından Çapanoğlu çıkmak*: Girişilen işte başa dert olacak bir durumla karşılaşmak (TS, 82). // *Altından Çapanoğlu çıkmak*: Beklenmedik bir şeyle karşılaşmak, karışık bir yola dökülmek (OAS, 78). // *Altından Çapanoğlu çıkmak* (DS, 408; ÖDS,39). // *Altından Çapanoğlu çıkmak* (ASYK, 24).

• *Çapanoğlu alabiçak, ne alacak ne verecek*: Alacak verecek hususunda birbiriyle anlaşmış iki kişinin durumunu ifade etmek için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 296).

• *Çapanoğlu'nun abdest suyu gibi*: Çok sulu, tatsız ve kötü görünümlü olan (içilecek şeyler) (TS, 393). // *Çapanoğlu'nun abdest suyu*: Soğuk su veya çay (ASYK, 53).

¹⁶ Cafer Ağa, Çapanoğlu adıyla analogik (benzeşen) bir ad olabilir.

¹⁷ Hikâyesi için bk. Pala, 2005: 23-24.

// *Çapanoğlunun aptes suyu (gibi)*: (Çay, vb. içecekler hakkında) Bulanık ve kötü görünümlü (OAS, 429). // *Çapanoğlu'nun aptes suyu gibi* (ÖDS, 137).

• *Çok karıştırma, çapanoğlu çıkar* (BTL II, 449). // *Pek karıştırma, altından Çapanoğlu çıkar* (BTL II, 431; STA, 171). // *Çok karıştırma (kurcalama), altından Çapanoğlu çıkar* (ASYK, 56).

bk. *Cafer Ağa/Bey, Çapan Ağa*

Damokles/Demokles: MÖ IV. yüzyılda Sirakuza'da hükümdar olan Dionysios'un sohbetçisidir. Damokles'in kral olmaya imrendiğini anlayan Dionysios, kral olmanın tehlikesini temsil etmek üzere bir koltuğun üstüne ha düştü ha düşecek bir kılıç astırmış; Damokles'i çağırarak bu koltuğa oturtmuş.

• *Damokles'in kılıcı*: Kişiyi her an korku ve baskı altında tutan büyük ceza tehdidi (DS, 587).

• *Demokles'in kılıcı*¹⁸: 'İnsanın üzerinde her an baskısını hissettiren tehlike' anlamında (MBTS, 664). // *Demokles'in kılıcı*: Her an için büyük korku ve baskı altında tutan büyük ceza tehdidi (ÖDS, 154, 161).

Danyal¹⁹: Kitab-ı Mukaddese göre Benî İsrail peygamberlerinden olan kutsal kitap yazarlarından biridir.

• *Bey bana 'Danyal' dedi* (BAAD I, 255, Gaziantep)²⁰.

Demokles: **bk.** *Damokles*

Don Kişot: İspanyol romancı Miguel de Cervantes Saavedra'nın romanı ve aynı zamanda bu romandaki asıl şahsiyetin adı.

• *Donkişotluk*: Gereği yokken kahramanlık göstermeye kalkışma durumu (TS).

• *Donkişotluk yapmak* (ÖDS, 182).

Ebu Cehil: Asıl adı Amr bin Hişam'dır. Hz. Muhammed'in ve İslam'ın azılı düşmanlarından biridir. Müslümanlar ona 'cahilliğin babası' anlamına gelen bu adı vermişlerdir.

• *Her Ahmet'in bir Ebu Cehil'i vardır*: Her iyi insanın karşısına mutlaka kötü insanlar çıkar (TTA, 513). // *Her Ahmet'e bir Ebu Cehil bulunur* (TTA, 513).

Ebussuud/t Efendi: Mehmed Ebussuud Efendi (1490-1574) Osmanlı döneminde görev yapmış bir şeyhülislâmdır.

• *Ebussuud Efendinin gelini*: Eski moda giyinen (kadın) (OAS X, 120). // *Ebussuud Efendinin gelini gibi*: Eskiliğe bağlanıp kalarak pek kapalı giyinen kız veya kadın için alay yollu söylenir (OAS, 863). // *Ebussuud Efendinin gelini gibi*: Çok kapalı giyinen kız veya kadın (TS, 598). // *Ebussuud Efendi'nin gelini gibi*: Eski moda, eskiye çok bağlılık gösteren, çok kapalı giyinen, sofı (ÖDS, 192). // *Ebussuud Efendi'nin torunu*: Eskiye çok bağlılık gösteren kimseler için kullanılır (OAS X, 120). // *Ebussuud Efendi'nin torunu*: Eskiye çok bağlı, tutucu (TS, 598). // *Ebussuud*

¹⁸ Hikâyesi için bk. Pala, 2005: 64.

¹⁹ Kastedilenin peygamber olup olmadığı kesin değildir. Özel ad gibi düşünmek de mümkündür.

²⁰ Peygamber adıyla ilişkilendirilen bir kullanım olduğu takdirde, Danyal peygamberin kehanet ve tabir ilmine vurgu yapılmış olabilir.

Efendi'nin torunu gibi: Eski moda, eskiye çok bağlılık gösteren, çok kapalı giyinen, sofı (ÖDS, 192).

Eflatun: Platon veya Eflatun (MÖ 427- MÖ 347). Antik klasik Yunan filozofu, matematikçi ve batı dünyasındaki ilk yükseköğretim kurumu olan Atina akademisinin kurucusudur.

• *Akla mağrur olma, Eflatun-i vakt olsan dahi:* İnsan ne kadar akıllı olursa olsun, bu durumundan dolayı gururlanmamalı (TTA, 126).

Eyüp/Eyyup: Hz. Eyyüb. İbrahim oğlu İshak'ın soyundan gelen, Kur'an-ı Kerim'de de adı geçen, sabır konusunda örnek gösterilen peygamber.

• *Eyüp sabrı:* En ağır ve sürekli üzüntülerden bile yakınmayanın büyük ve uzun sabrı (DS, 651).

• *Eyüp sabrı her kula müyesser değil:* Uğradığı kötülükleri, karşılaştığı zorlukları sabırla karşılayarak hâline şükretmek, her insanın üstesinden geleceği iş değildir (TTA, 450). // *Eyüp sabrı her kula müyesser değil* (STA, 197). // *Eyüp peygamber sabrı* (MBTS, 905). // *Eyüp sabrı* (AS, 44; ÖDS, 217).

• *Sabr-ı Eyyup, ömr-i Nuh* (BTL III, 300).

Fatma: Hz. Fatıma. Hz. Muhammed'in ilk eşi olan Hatice bint Hüveylid'den olma kızı. Ali bin Ebu Talib'in eşi.

• *Benim elim değil, Ayşe Fatma anamızın eli:* Hanımların bir işe başlarken, yemek pişirirken söyledikleri dua kabilinden tekerleme (MBTS, 328).

Firavun: Antik Mısır'da hükümdarlara verilen ad. Aynı zamanda tanrı Horus'un yeryüzündeki simgesi güneş tanrısı Ra'nın oğlu olarak da kabul ediliyordu.

• *Her Firavunun bir Musa'sı var:* Kötü kişilerden kurtaracak bir kimsenin çıkabileceğini belirtir (OAS, 1058). // *Her firavunun bir Musa'sı çıkar (var, olur):* Her kötüden, yaptığı kötülüklerin hesabını soracak güçlü ve iyi niyetli birileri mutlaka çıkar (TTA, 515). // *Her firavunun bir Musa'sı çıkar:* İnsanı, zalimce davranan birinden kurtaracak bir kimse her zaman bulunur (TS, 878). // *Her Firavun'un bir Musa'sı, her Musa'nın bir Firavun'u var:* Her zalimin hakkından gelecek iyi bir kimse çıkar, her kurtarıcıya da engel olmak isteyen bir kötü vardır (MBTS, 1245). // *Her Musa'nın bir Firavun'u var* (TTA, 520). // *Her Firavunun bir Musa'sı olur* (BTL IV, 675; STA, 86).

Genç Osman: II. Osman veya Genç Osman, 16. Osmanlı padişahı.

• *Atladı geçti Genç Osman!* : Bir işin bittiğini veya tehlikenin atlatıldığını anlatan bir söz (TS, 145). // *Atladı geçti Genç Osman:* Tehlikenin bittiğini ve işin yapılmış olduğunu anlatır; bir işin sona erdiğini ya da bir tehlikenin atlatılmış olduğunu anlatır (ÖDS, 55). // *Atladı (gitti) Genç Osman:* Aldanan, aldatılmış kimseler için söylenir (MBTS, 207).

Hacı Ayvaz: (Hacı İvaz (Paşa), Hacivat); Osmanlı devlet adamı, asker ve mimardır. Çelebi Mehmed ve II. Murad döneminde vezirlik yapmıştır. Bursa'daki Yeşil

Cami'nin planını çizen, yapımını üstlenen kişidir. Hacivat, Hacı Ayvaz ve Ahi Bayezid oğlu Hacı İvaz Paşa'nın aynı kişi oldukları söylenir²¹.

• *Karagöz pamuk tarlasına girsin, Hacı Ayvaz ceraim versin*: Saf insanları suçlamak ve cezalandırmak amacıyla onları bazı eylemlere yönlendiren kimselerin doğru olmayan tavırlarını yermek için söylenen bir atasözüdür (TTA, 597).

Halil İbrahim: Hz. İbrahim; Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'ın müşterek olarak kabul ettiği büyük peygamber. Hz. İbrahim cömertliğiyle ve insanlara bol bol ikram etmesiyle anılır.

• *Hâlil İbrahim bereketi*: 'Büyük bolluk ve bereket' anlamında dua cümlesinde (MBTS, 1157). // *Halil İbrahim bereketi*: Bolluk, refah (TS, 835). // *Halil İbrahim bereketi*: Büyük varlık, bol kazanç (OAS X, 159). // *Halil İbrahim bereketi* (ÖDS, 261; ASYK, 93). // *Kesesine Halil İbrahim bereketi* (BTL IV, 244). // *Allah Hâlil İbrahim bereketi versin*: Tanrı çok versin, bereket versin (TS, 77).

• *Hâlil İbrahim Sofrası*: Nimetleri çok bol olan, herkese açık bereketli sofrası (MBTS, 1157).

• *Halil İbrahim katırı neler versen götürür*: Her verileni alan, yumulan, kabullenen kimseleri anlatmak için kullanılır (OAS X, 159). // *Halil İbrahim katırı, neler versem götürür* (ÖDS, 261).

Hallac-ı Mansur: Tasavvufun gelişmesine önemli katkılarda bulunan ünlü mutasavvıf, yazar ve mistik şair.

• *Yalnız Hallac sanma, her gönül Mansur'dur*: Bir insan hakkında görünüşüne bakıp değer yargısına varmak doğru değildir. Sıradan bir insanın gönlünde bile tahmin edilemeyecek yüce duygular bulunabilir (TTA, 870).

Hasan Paşa²²:

• *Adı büyük Hasan Paşa* (BAAD II, 96, Afyon).

Hebenneka: Zeki ve becerikli olmadığı hâlde kendini öyle sanan kimsedir. Doğuda anlatılan fıkra kahramanı.

• *Hebenneka*: (Araplarda ahmaklığı ile şöhret bulmuş Hebenneka'nın adından) Kendini akıllı sanan kimse, ahmak, idraksiz (MBTS, 1234).

Hıdır (Hızır): Türk ve Ortadoğu mitolojisinde saygı gören, Kur'an-ı Kerim'in Kehf suresinde de Allah katından kendisine bilgi ve hikmet verildiği ifade edilen kişi.

• *Adım Hıdır (Hızır), elimden gelen budur*: Elimden ancak bu kadar geliyor, daha fazlasını yapamam (MBTL, 23). // *Adım Hıdır, elimden gelen budur* (STA, 39). // *Adım Hıdır (Hızır), elimden gelen budur* (MBTS, 1256). // *Babamın (veya ustamın) adı Hıdır, elimden gelen budur*: Gücüm ancak bu kadarını yapmaya yeter (TS, 171). // *Babamın adı Hıdır elimden gelen budur*: Bir insandan gücünün yettiği şeyler istenmeli (TTA, 216). // *Babamın adı Hızır/Hıdır, elimden gelen budur* (BTL I, 564). // *Babamın/ustamın adı Hıdır, elimden gelen budur* (ÖDS, 67). // *Babamın*

²¹ <https://www.tokatgazetesi.com/haci-ivaz-pasa-ile-hayal-perdesindeki-hacivat-ayni-sahistir/>

²² Osmanlı döneminde Hasan Paşa adıyla bilinen pek çok kişi vardır. Burada hangisinin kastedildiği açık değildir.

adı Hıdır, elimden gelen budur (DS, 406). // *Benim adım Hıdır, elimden gelen budur*: İnsandan gücünün ve yeteneklerinin üstünde bir şey istenmemeli (TTA, 238). // *Benim adım/Babamın adı Hıdır, elimden gelen budur* (STA, 39). // *Ustamın adı Hızır/Hıdır, elimden gelen budur* (BTL I, 393). // *Ustam(ız)ın adı Kadir (Hıdır), elim(iz)den gelen budur*: Bir kimse kendisine verilen işi, o iş hakkında bildiği her şeyi kullanarak bitirmeli; daha iyisi ile ilgili bilgi ve yeteneğinin olmadığını açık yüreklilikle belirtmeli (TTA, 846). // *Ustamın adı Hıdır, elimden gelen budur* (DS, 917; ÖDS, 481; ASYK, 157).

- *Aş Hıdır, ekmek Hıdır, ye, iç kudur* (ASYK, 29).
- *Ekmek Bedir'in, su Hıdır'ın, yiyin kudurun, için kudurun*: 'Başkaları kazanıyor, siz yiyorsunuz. Gücünüzü harcayacak iş yapmadığınız için de azıp duruyorsunuz' (DS, 623; ÖDS, 194). // *Et Bedir'in, ekmek Hıdır'ın, yin kudurun* (BAAD I, 310, Gaziantep).
- *Ev kaldı Hıdır'a, hem yiye hem kudura* (BAAD I, 312, Van).
- *Hıdır, ye de kudur*: Yiyip içip taşkınlık yapan kimselerin durumunu vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 529).

bk. *Hızır, Kadir*

Hıdır İlyas: *Hıdır/Hızır*: Türk ve Ortadoğu mitolojisinde saygı gören, Kur'an-ı Kerim'in Kehf suresinde de geçen ve Allah katından kendisine bilgi ve hikmet verildiği ifade edilen kişi. *İlyas*: Kuran-ı Kerim'de adı geçen peygamberlerden biri. Halk, ikisini de peygamber olarak kabul etmiştir.

- *Hıdır Nebi, Hıdır İlyas, benden bendeder hilas*: İki kişi arasındaki ilginin kesildiğini anlatır. (BAAD I, 331, Van).

bk. *Hızır, Hızır-İlyas*

Hıdır Nebi: bk. *Hıdır İlyas*

Hızır (Hıdır): Türk ve Ortadoğu mitolojisinde saygı gören, Kur'an-ı Kerim'in Kehf suresinde de Allah katından kendisine bilgi ve hikmet verildiği ifade edilen kişi.

- *Ekmek Bedir'in, su Hızır'ın; yiyin kudurun, için kudurun*: Başkalarının kazancıyla ölçsüz bir şekilde yaşayan, aşırı harcamalarda bulunup taşkınlık yapan kimselerin durumunu belirtmek için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 392). // *Ekmek Hızır'ın, su Bedir'in, yiyin için kudurun* (TTA, 393).
- *Hızır sakla, Hızır'a lüzum kalmaz*: Elindekini korumayı bilen insan, hiç kimseye ihtiyaç duymaz (TTA, 510).
- *Her geceyi kadir bil, her gördüğünü Hızır bil*: İnsan hiç kimse hakkında kötü düşünmemeli; bütün insanlara karşı iyi niyetli olmalı ve her olayı iyi yönden değerlendirmelidir (TTA, 515).
- *'Hızır eli öpeyim.' diyeceğine, kendi elini öp* (STA, 240); *'Hızır eli öpeceğim' diyeceğine kendi elini öp* (STA, 127).
- *Hızır diye yapıştığın hınzır olur* (STA, 127).
- *Hızır gibi yetişmek*: Tam zamanında ve en sıkışık bir anda yetişmek (OAS, 1085). // *Hızır gibi yetişmek*: Birinin çaresiz kaldığı sıkışık bir zamanında, beklemediği biri, yardımına yetişmek (DS, 723). // *Hızır gibi (imdadına veya yardımına) yetişmek*: Birinin en sıkışık bir zamanında, beklemediği biri, yardımına yetişmek (TS, 888). // *Hızır gibi imdada yetişti!* (BTL II, 626).

- *Hızırı bulsa külâhını kapar* (BTL IV, 103).
- *Kapına gelene Hızır bil, ne verirsen hazır bil*: İnsan, yardım için kapısına geleni geri döndürmemeli, gücünün yettiği ölçüde yardım etmelidir. Yaptığı yardımın yerinin anında doldurulacağına da inanmalıdır (TTA, 593). // *Kapıya geleni Hızır bil, ne verirsen hazır bil* (STA, 57).
- *Kul sıkılmayınca (sıkışmayınca) Hızır yetişmez*: İnsan bir iş için çıkmaza girmeyince, çıkış yolu arayıp bulmak zorunda kalmaz (TTA, 675). // *Kul sıkışmayınca (veya daralmayınca veya bunalmayınca) Hızır yetişmez*: Sıkıntıda olanları avutmak ve yüreklendirmek için söylenen bir söz (TS, 1247). // *Kul sıkılmayınca (sıkışmayınca) Hızır yetişmez*: İnsan bir iş için çıkmaza girmeyince, çıkış yolu arayıp bulmak zorunda kalmaz (TTA, 675). // *Kul bunalmayınca Hızır yetişmez* (STA, 241). // *Kul bunalmadıkça Hızır yetişmez* (BTL III, 879).
- *Ne derin suya gir ne Hızır'ı çağır*: Ne tehlikeli işlere girişmeli, ne de başkalarından yardım istemek zorunda kalmalı (TTA, 719).

bk. *Hıdır, Hızır-İlyas*

Hızır-İlyas: *Hızır/Hıdır*: Türk ve Ortadoğu mitolojisinde saygı gören, Kur'an-ı Kerim'in Kehf suresinde de Allah katından kendisine bilgi ve hikmet verildiği ifade edilen kişi. *İlyas*: Kuran-ı Kerim'de adı geçen peygamberlerden biri. Halk, ikisini de peygamber olarak kabul etmiştir.

- *Her kişi kendi atasını Hızır-İlyas sanır*: Her insan için ataları kutsaldır (TTA, 518).

bk. *Hıdır İlyas, Hıdır Nebi, Hızır*

İbrahim Ethem: Bu adla birkaç şahıs bulunmaktadır. Bunlar arasında kastedilebilecek olanlar: *İbrahim bin Ethem*, meşhur âlimlerden ve evliyanın büyüklerindedir. Miladi 714'te Belh şehrinde doğup, 779'da Şam'da vefat etmiştir. *İbrahim Edhem Paşa* (1818-1893), XIX. yüzyılda yaşamış Osmanlı Devletine sadrazamlık, hükümet nazırlığı, Şura-yı Devlet reisliği ve büyükelçilik gibi birçok yüksek kademe görevlerde hizmet vermiş bir devlet adamıdır.

- *Her İbrahim, Ethem değildir* (TTA, 517).

İncili Çavuş: XVI. yüzyılın ikinci yarısı ile XVII. yüzyılın ilk yarısında I. Ahmed döneminde yaşamış, Türk mizah kültürünün önemli kişilerinden biridir.

- *İncili çavuş*: Eşhâs-ı tarihiyeden; *mec.* gülünç, müzhek adam; nekregû (BTL I, 546).

- *İncili çavuşu mat eden Türklerdendir* (BTL II, 140).

İsa: Kur'an-ı Kerim'de adı geçen ve kendisine kutsal kitap İncil indirilen peygamberdir.

- *İsa için Musa'yı kınamak* (ÖDS, 293). // *İsa için Musa'yı kınamazlar* (TTA, 561).
- *İsa'nın cürmü, Musa'dan sorulmaz*: Birinin işlediği bir suçun cezasını başkası değil, o suçu işleyenin kendisi çekmelidir (TTA, 561).
- *İsa'yı küstürdü, Muhammed'i memnun edemedi*: 'İyilik edeyim derken kimseyi memnun edemedi' anlamında atasözünde geçer (TS, 981). // *İsa'yı küstürdü, Muhammed'i memnun edemedi* (ÖDS, 293; STA, 241). // *İsa'yı küstürmek, Muhammed'i de memnun edememek*: Yüz çevirdiği kimsenin tutumuna ters bir yol izleyen kişi ile de kaynaşmamak (DS, 744).

- *İsa 'yı Musa 'yı tanımaz, yalnız kendini bilir* (TTA, 561).
- *Ad İsa 'nın, gün Musa 'nın* (TTA, 96).
- *Hem İsa 'yı hem Musa 'yı memnun etmek*: Arzuları birbirine karşıt iki kişiyi birden memnun edecek bir davranışta bulunmak (OAS, 1052). // *Hem İsa 'yı hem Musa 'yı memnun etmek*: İki tarafı da kollamak (MBTS, 1239). // *Hem İsa 'yı hem Musa 'yı memnun etmek*: İstekleri birbirine karşıt olan iki kişiyi birden hoşnut edecek bir davranışta bulunmak (TS, 876). // *Hem İsa 'yı hem Musa 'yı memnun etmek* (ÖDS, 269).

bk. Ese

Kamber: Birbirlerini kardeş sanarak büyüyen iki gencin, kardeş olmadıklarını öğrendikten sonraki aşklarının anlatıldığı, XVI-XVII. yüzyılda ortaya çıktığı sanılan Arzu ile Kamber hikâyesinin erkek kahramanı.

- *Misk ile amber, Arzu ile Kamber*: Birbirini çok seven iki kişinin durumunu vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 710). // *Misk ile amber, Arzu ile Kamber* (BTL IV, 385).

Kâni: Tokatlı Ebu Bekir Kani Efendi, XVIII. yüzyıl divan edebiyatı şairi ve nesir yazarlarından. Yaşadığı yüzyılın önemli mizah ve yergi ustalarındandır.

- *Kırk yıllık Kâni, olur mu Yani?*²³: Yaşlanıncaya kadar iyi insan olarak yaşamış olan kişi artık kötü olmaz (değişmez). Eskimiş bir alışkanlığın değişmeyeceğini anlatır (OAS, 1545). // *Kırk yıllık Kâni, olur mu Yani?*: “Bu kadar sene sonra insan artık değişmez” anlamında kullanılır (MBTS, 1682). // *Kırk yıllık Kâni, olur mu Yani?*: Eskimiş bir alışkanlık kolay kolay değişmez (TS, 1161). // *Kırk yıllık Kâni, olur mu Yani?*: Kendisini bildiği günden yaşlanıncaya kadar iyi bir insan olarak yaşayan bir kimse, değişerek kötü bir insan olamaz; Hayatta Müslüman olarak gözlerini açmış ve Müslüman olarak ömrünü geçirmiş birinin ömrünün sonuna doğru gayrimüslim olması düşünülemez (TTA, 632). // *Kırk yıllık Kâni, olur mu Yani?* (AS, 295; BTL III, 910; BTL IV, 888; STA, 74).

Karacaoğlan: XVII. yüzyılda yaşamış bir halk şairi.

Karacaoğlan pahasında: Çok pahalı (BAAD II, 144, Afyon).

Karagöz: ‘Karagöz ve Hacivat’ adlı taklide ve karşılıklı konuşmaya dayanan, iki boyutlu tasvirlerle bir perdede oynatılan gölge oyununun kahramanlarından biridir. Bu iki karakterin gerçekten yaşayıp yaşamadığı, yaşadıysa nerede ve nasıl yaşadıkları belli değildir.

- *Karagöz oynatmak*: Komik bir durum yaratmak (TS, 1076).
- *Karagöz mü oynattıyoruz (oynuyor)?*: Ciddî bir işle meşgul olan birinin karşısındaki anlamsız yere güldüğü zaman söylediği ihtar sözü; komik bir şey mi var? (MBTS, 1569).
- *Karagöz perdesi gibi*: Eğreti, derme çatma perde vb. şeyler için kullanılır (MBTS, 1569).

²³ Hikâyesi için bk. Pala, 2005: 137.

• *Karagöz pamuk tarlasına girsin, Hacı Ayvaz ceraim versin*: Saf insanları suçlamak ve cezalandırmak amacıyla onları bazı eylemlere yönlendiren kimselerin doğru olmayan tavırlarını yermek için söylenen bir atasözüdür (TTA, 597).

Karakuş: Abdullah el-Esedî adlı bir vezirin lakabı.

• *Karakuşî hüküm*²⁴: (İDBÇ, 124).

Karaosmanoğlu: Karaosmanoğlu ailesi veya Karaosmanoğulları XVII. yüzyıldan itibaren Akhisar, Manisa ve çevresinden başlayarak zamanla Batı Anadolu bölgesinde etkili olan âyan ailesi.

• *Bu da Karaosmanoğlu'nun olsun!* (BTL I, 744).

Karun: Zenginliği ile tanınan, Hz. Musa ve Harun'un şahsında Allah'ın emirlerine karşı çıktığı için cezalandırılan kişi.

• *Karun malı olsa, israfına yetmez* (STA, 133).

Keloğlan: Türk ve Altay mitolojisinde, masal, fıkra ve benzer halk anlatılarında adı geçen saçsız masal kahramanıdır. Türk masal anlatı geleneği içinde olumlu ve olumsuz özellikleri ile halkı temsil eden tiptir.

• *Keloğlan ekin eker, yemeden başa kakar*: İyilik yapmayı alışkanlık edinmemiş kimseler, küçük bir iyilik yapmaya kalkıştıkları andan itibaren bu iyiliği yapmaya niyetlendikleri kimselerin başına kakmaya çalışırlar (TTA, 620). // *Keloğlan ekin ekti, yemeden başa kaktı* (BAAD II, 146, İçel).

• *Keloğlan'ın kazandığı, başının ziftine yetmez* (TTA, 621).

• *Ağzı ballı Keloğlan*: Tatlı konuşup kendini dinleten (ASYK, 16).

• *Okunmadık düğüne Keloğlan gider*: İnsan davet edilmediği yere gitmemelidir (TTA, 734).

Kerem: Temel yapısının XVI. yüzyılda Kerem Dede veya Âşık Kerem adlı bir âşığın şiirleriyle olduğu bilinen ve ayrı dinden olan iki sevgilinin kavuşamayışı ekseninde oluşmuş Kerem ile Aslı adlı halk hikâyesinin erkek kahramanı²⁵.

• *Aslı olmasaydı Kerem yanmazdı*: Yeryüzünde her şeyin mutlaka bir nedeni vardır (TTA, 177). // *Aslı olmasa Kerem yanmaz*. (BAAD I, 47, Malatya).

• *Aslı var mı? Aslı olmasa Kerem yanar mıydı!* (ASYK, 29).

Klark (Clark Gable): 1901-1960 yılları arasında yaşamış, sesli sinemanın ilk oyuncularında yer alan Amerikalı sinema oyuncusu.

• *Klark çekmek*: Erkek, bir kadın veya kıza, ilgi duyduğu hâlde ters davranmak (ÖDS, 342).

Köroğlu: XVI. yüzyılda Bolu'da yaşamış, yiğitliği ve iyilikseverliği destanlaşan halk kahramanı ile bir Türk halk ozanı olan Köroğlu halkın zihninde kaynaşmıştır.

• *Köroğlu*: Kocanın karısına taktığı ad (ÖDS, 348).

• *Köroğlu adıyla kervan soyan çok olur*: İnsanlar birçok işlerini kendilerini olduklarından farklı göstererek yaparlar (TTA, 668).

²⁴ Hikâyesi için bk. Pala, 2005: 124.

²⁵ Öztürk, 2006.

- *Köroğlu desinler diye babasının gözünü oymuş da, kör kişinin oğlu demişler:* İnsanlar başkalarının dikkatini çekmek için ya da başkaları kendilerinden söz etsin diye yaptıkları işlerden arzu ettikleri sonucu alamamışlardır (TTA, 668).
- *Köroğlu'nun Ayvazı* (BTL IV, 148).
- *Bir Köroğlu, bir Ayvaz:* Bir karı kocanın çocuklarının, yakınlarının yanlarında bulunmadığını veya hiç çocukları olmadığını anlatan söz (TS, 276). // *Bir Köroğlu, bir Ayvaz:* Çocukları olmayan veya yanlarında bulunmayan, yalnız kalmış karı koca (MBTS, 378). // *Bir Köroğlu, bir Ayvaz:* Bir karı, bir koca (çocuksuz) (OAS, 197). // *Bir Köroğlu bir ayvaz:* Bir karı, bir koca, çoluk çocuk yok (DS, 536). // *Bir Köroğlu, bir Ayvaz* (BTL I, 680; BTL IV, 148; DS, 409; ÖDS, 100; ASYK, 44).
- *Hop Köroğlu'nun evi, hop bizim ev* (ASYK, 99).

Lokman (Hekim): Kur'an-ı Kerim'de kendine hikmet verildiği bildirilen, peygamber olduğu tartışmalı bir din büyüğüdür. Türk folklorunda hekim, tabip gibi sıfatlarla anılmaktadır.

- *Lokman Hekim'in ye dediği: şaka.* Tadı çok güzel olan şeyler için söylenir (OAS, 1040). // *Lokman Hekim'in ye dediği:* Tadı nefis (şey) (OAS X, 215). // *Lokman Hekimin ye dediği:* Güzel yiyecek (ÖDS, 364). // *Lokman hekimin ye dediği:* Çok güzel, çok zevk verici şeyler, bilhassa genç kızlar için kullanılır (MBTS, 1875). // *Lokman Hekim'in ye dediği:* Tadı güzel olan şeyler için kullanılır (TS, 1314). // *Lokman Hekim'in ye dediği* (ASYK, 127).
- *Lokman Hekim "Uzun ömür isteyen başı serin, kalbi ferah, ayağı sıcak tutmalı" demiş.* (STA, 199)
- *Lokman Hekim gelse çare bulunmaz* (ASYK, 127).
- *Çaresiz derde Lokman neylesin?:* Çaresiz derde hiç kimse bir şey yapamaz (TTA, 297). // *Çaresiz derde Lokman da âciz kalır:* (BTL II, 380). // *Çaresiz derde, Lokman bile âciz kalır!* (TTA, 297) // *Çaresiz derde Lokman neylesin* (STA, 62).
- *Ecel çare olsaydı, Lokman Hekim bulurdu:* Birçok hastalığın çaresini bulan Lokman Hekim, ölüme çare bulamadığına göre, ölüm çaresizdir (TTA, 384).
- *Hikmeti Lokman'dan haber almak:* En güvenilir kaynaklardan bilgi almak (OAS, 1093).

Malik Şah: Büyük Selçuklu Devleti'nin ikinci sultanı Alp Arslan'ın oğludur. 1055-1092 tarihleri arasında yaşamıştır. Büyük Selçuklu Devleti'nin hükümdarıdır (1072-1092).

- *Kim ne derse desin, Malik Şah kaymak yesin:* Verilmiş bir karar için kim ne söylerse söylesin, o kararın değişmeyeceğini vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 641).

Marko Paşa: Asıl adı Marko Apostolidis'tir. 1814-1888 yılları arasında yaşamış, İstanbul Tıbbiye-i Şahanesi Nazırlığı (Tıp Fakültesi Dekanlığı) ve Ayan Azalığı (BMM senatörlüğü) gibi önemli görevlerde bulunmuş Rum asıllı bir Türk hekimidir. Hastalarını uzun uzun sabırla dinlemesiyle ünlenmiştir.

• *Derdini Marko Paşa 'ya anlat*²⁶: ‘Senin derdini dinleyecek kimse yok’ anlamında (OAS, 558). // *Derdini Marko Paşa 'ya anlat*: Yakınmanı dinleyecek kimse yok. (TS, 508). // *Derdini Marko Paşa 'ya anlat*: ‘Boşuna uğraşma, derdini dinleyecek kimse bulamazsın’ anlamında kullanılır (MBTS, 679). // *Derdini Marko Paşa 'ya anlat*: Derdini kimse dinlemez (ÖDS, 163). // *Derdini Marko Paşa 'ya anlat*: Yakınmanı dinleyecek kimse yok (AS, 45, 79; DS, 409, 595). // *Var Marko Paşa 'ya derdini yan* (AS, 79).

• *Marko Paşa 'ya anlatmak*: Kendini dinleyecek bir insana dert yanmak (ÖDS, 368).

Mecnun: Leyla ve Mecnun hikâyesinde, asıl adı Kays olan erkek karakterin adı.

• *Mecnun gibi ders okuyan, ahiri “ve'l-leyli”de kalır*: Ele aldığı işin kurallarına uymadan aklına estiği gibi çalışan kimseler yaptıkları işi sonuna kadar götüremez (TTA, 703).

• *Mecnun gibi gezmek* (ADS, 315).

• *Mecnun sever Leyla 'yı ben severim Mevla 'yı* (ASYK, 129).

• *Deme Mecnun 'a deli, herkes bir gömleği (günâ) deli* (ASYK, 60).

Meryem Ana: Hz. İsa peygamberin annesi.

• *Meryem Ana kandili gibi*: Soluk ışık (ÖDS, 371).

Molla Kasım²⁷: Yunus Emre'den yüz yıl sonra yaşamış, devlet görevinde yetkili, şeriat bilgini, bir molla.

• *Molla Kasım*: (İDBÇ, 159).

Molla Penah: Molla Penah Vakıf (1717-1797), XVIII. yüzyıl Azerbaycan şiirindeki yenilikçi akımın öncülerinden olan Azerbaycanlı şair.

• *Her okuyan Molla Penah olmaz, her katırcı Murat*: İnsan okumakla, belli işleri yapmakla arzu ettiği göreve gelemeyiz; arzu ettiği kişiliğe kavuşamaz (TTA, 520). // *Her okuyan Molla Penah olmaz*. (BAAD I, 136, Kars).

Moltanı: Ateşe tapanların hükümdarı (bk. STA, 140).

• *İşimin hatırı için Moltanı 'ya 'dayı' diyorum* (STA, 140).

Muhammed: Hz. Muhammed, İslam dininin peygamberidir.

• *Din Muhammed dini, ekmek buğday ekmeği, yol Halep yolu* (BAAD I, 291, Gaziantep). // *Din Muhammed dini, yol Külek Boğazı* (BAAD II, 120, Niğde). // *Din Muhammed dini, odun pelit odunu* (ASYK, 63).

• *İsa 'yı küstürdü, Muhammed 'i memnun edemedi*: ‘İyilik edeyim derken kimseyi memnun edemedi’ anlamında atasözünde geçer (TS, 981). *İsa 'yı küstürdü, Muhammed 'i memnun edemedi* (ÖDS, 293; STA, 241).

• *Muhabbetten 'Muhammed' oldu hâsıl*: Aşk, insanı güzel ahlak sahibi kılar (TTA, 711).

• *Muhammed 'in ümmeti altmış ile yetmiş arasında gider*: Allah'ın iyi kulları fazla yaşayıp iyi işler görmek ister; ancak bu kullar güçten düşüp hastalanarak

²⁶ Hikâyesi için bk. <https://www.evvelcevap.com/derdini-marko-pasaya-anlat-deyiminin-hikayesi-ve-anlami/>

²⁷ Hikâyesi için bk. Pala, 2005:154.

başkalarına da yük olmak istemediklerinden altmış ile yetmiş yaş arasında ölmenin doğru olduğuna inanırlar (TTA, 711).

• *Ümmet-i Muhammed altmış ile yetmiş arasındakidir*: Ahiret hayatını en çok düşünen ve Allah'ın emirlerini eksiksiz yerine getirerek Hz. Muhammed'e gerçek ümmet olan kimseler, altmış ile yetmiş yaş arasında bulunan kimselerdir (TTA, 851).

• *İsa'yı küstürmek, Muhammed'i de memnun edememek*: Yüz çevirdiği kimsenin tutumuna ters bir yol izleyen kişi ile de kaynaşamamak (DS, 744).

Musa: Hz. Musa, İsrailoğulları'na gönderilen ve kendisine Tevrat indirilen peygamber.

• *Musa için İsa'yı kınamazlar*: Bir suçun cezasını başkaları değil, o suçu işleyen çeker (TTA, 712). // *Musa için İsa kınanmaz* (TTA, 712). // // *İsa için Musa'yı kınamazlar* (TTA, 561).

• *Musa'nın asası*: Musa peygamberin birçok mucizeler yaptığına inanılan sopa (ÖDS, 375).

• *Ad İsa'nın, gün Musa'nın* (TTA, 96).

• *Asayı, Musa'yı tanımaz; yalnız kendisini bilir*: Bazı insanlar kendileri dışında hiç kimseyi dikkate almazlar (TTA, 174). // *Ese'yi, Musa'yı tanımaz; salt kendini bilir*: Hiç kimseyi dikkate almayarak kendi bildikleri doğrultusunda hareket eden insanların bu tavrını vurgulamak için söylenen bir atasözüdür (TTA, 428). // *İsa'yı Musa'yı tanımaz, yalnız kendini bilir* (TTA, 561).

• *Hem İsa'yı hem Musa'yı memnun etmek*: Arzuları birbirine karşıt iki kişiyi birden memnun edecek bir davranışta bulunmak (OAS, 1052). // *Hem İsa'yı hem Musa'yı memnun etmek*: İki tarafı da kollamak (MBTS, 1239). // *Hem İsa'yı hem Musa'yı memnun etmek*: İstekleri birbirine karşıt olan iki kişiyi birden hoşnut edecek bir davranışta bulunmak (TS, 876). // *Hem İsa'yı hem Musa'yı memnun etmek* (ÖDS, 269).

• *Her Firavun'un bir Musa'sı, her Musa'nın bir Firavun'u var*: Her zalimin hakkından gelecek iyi bir kimse çıkar, her kurtarıcıya da engel olmak isteyen bir kötü vardır (MBTS, 1245). // *Her Firavunun bir Musa'sı var*: Kötü kişilerden kurtaracak bir kimsenin çıkabileceğini belirtir (OAS, 1058). // *Her Firavun'un bir Musa'sı çıkar (var, olur)*: Her kötüden, yaptığı kötülüklerin hesabını soracak güçlü ve iyi niyetli birileri mutlaka çıkar (TTA, 515). // *Her Firavunun bir Musa'sı olur* (BTL IV, 675; STA, 86). // *Her firavunun bir Musası çıkar*: İnsanı, zalimce davranan birinden kurtaracak bir kimse her zaman bulunur (TS, 878). // *Her Musa'nın bir firavunu var* (STA, 86; TTA, 520; BTL IV, 676).

• *İsa'nın cürmü, Musa'dan sorulmaz*: Birinin işlediği bir suçun cezasını başkası değil, o suçu işleyenin kendisi çekmelidir (TTA, 561).

• *İsa için Musa'yı kınamak* (ÖDS, 293).

• *Zarurî yâ Musa!* (BTL III, 364).

Münasebetsiz Mehmet Efend²⁸: Sultan II. Mahmud devrinde yaşayan bir kişi.

²⁸ Hikâyesi için bk. Pala, 2005: 163.

• *Münasebetsiz Mehmet Efendi*: Hiç uygun olmayan bir vakitte hiç uygun olmayan bir hareket yapan yahut laf söyleyenler hakkında kullanılan bir deyim (İDBÇ, 163).

Nasreddin Hoca: Konya'ya bağlı Akşehir ilçesinde, Selçuklu veya Osmanlı Devleti döneminde yaşadığına inanılan mizah figürü. Eskişehir Sivrihisar'da doğduğu, daha sonra Akşehir'e yerleştiği rivayet edilir.

• *Nasrettin Hoca'nın türbesi gibi*: Her yanı açık olduğu hâlde yalnız girişi bulunan veya kilitli olan yer (TS). *Nasrettin Hoca'nın türbesi gibi*: (ÖDS, 378).

• *Nasrettin Hoca ölü beygire gem takarmış* (STA, 13).

Nuh: Büyük peygamberler arasında sayılan, kendisine inanmayan kavmi tufan ile helak edilen peygamber. Kur'an-ı Kerim'de bin sene yaşadığı geçmektedir.

• *Hazret-i Nuh'tan kalma*: Çok eski, Nuh Nebî'den kalma (MBTS, 1233). // *Hazret-i Nuh'tan kalma* (DS, 718; ÖDS, 268). // *Nuh Nebiden kalma*: Çok eski, çoktan modası geçmiş, köhnemiş (TS, 1482). // *Nuh Nebiden kalma*: Çok eski, modası geçmiş şeyler için kullanılır (MBTS, 2363). // *Nuh Nebi'den (Hazreti Nuh'tan) kalma*: Çok eski, modası çoktan geçmiş (bina, eşya) (DS, 827). // *Nuh yılından kalma* (BTL IV, 888).

• *Nuh der, peygamber demez*: Kanı ve düşüncelerini bir türlü değiştirmez, söylediklerinde direnir (DS, 827). // *Nuh der, peygamber demez*: İnanç ve düşüncelerini kolay kolay değiştirmez (BTL II, 831; TS, 1482). // *Nuh der, peygamber demez* (ASYK, 133).

• *Nuh deyip peygamber dememek*: Dediğinden kesinlikle vazgeçmemek (MBTS,2363). // *Nuh deyip peygamber dememek* (ÖDS, 385).

• *Nuh gemisi*: Her çeşit insanın toplandığı yer (ÖDS, 385).

• *Nuh'un gemisi gibi*: Çok kalabalık ve çok dolu yerler için söylenir (MBTS, 2363). *Sefîne-i Nuh gibi*: Nuh'un gemisi gibi çok kalabalık ve dopdolu (MBTS, 2710).

• *Nuh gemisine binen, tufandan korkmaz*: Gerekli önlemleri önceden almış ve arkası kuvvetli olan insan, karşısına çıkacak zorluklardan korkmaz (TTA, 726).

• *Nuh tufanı*: Yağan şiddetli yağmur (ÖDS, 485).

Nuşirevan: İran'ın Sasanî sülalesinden, MS 531-579 yılları arasında hükümdarlık yapan, adaletiyle ün salmış bir kişidir.

• *Felek harceyledi Nuşirevan'ı, yerine bağladı bir Kör Yovan'ı*: İyi insanların, iyiliklerin ve güzelliklerin yok olduğunu; bunların yerine kötü insanların, kötülüklerin ve çirkinliklerin geldiğini belirtmek için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 454).

Selman Pak: Hz. Muhammed'in çabalarıyla köleliği sona eren, Hz. Muhammed'in berberliğini yaptığı söylenen, berberlerin piri ve temizliğin sembolü olarak kabul edilen kişidir.

• *Lafla dükkân açılmaz, yok yere etme savaş; Selman Pak gelse parasız olmaz tıraş* (STA, 228). // *Lafla dükkân açılmaz, yok yere etme savaş, Süleyman Pak kendi gelse, parasız olmaz tıraş* (STA, 186).

Sezar: Jül Sezar (Gaius Julius Caesar), MÖ 100 - MÖ 44 yıllarında yaşamış Romalı askeri ve politik lider, hatip, yazar.

- *Sezar'ın hakkını Sezar'a vermeli* (STA, 71).

Sinimmar: İran'da V. yüzyılda yaşadığı düşünülen efsanevi mimar.

- *Ceza-yı Sinimmar*²⁹: (İDBÇ, 51).

Sokrat: Sokrates, MÖ 469 - MÖ 399 yıllarında yaşamış Antik Yunan filozofudur. Yunan felsefesinin kurucularındandır.

- *Deliye tokat, hastaya Sokrat gibidir:* Deliyi ancak zor kullanmak yola getirebilir (TTA, 336). // *Deliye tokat, hastaya Sokrat gibidir* (STA, 11).

Sultan Fatma: Fatma Sultan, I. Selim ve Ayşe Hafsa Sultan'ın kızı ve Kara Ahmed Paşa'nın eşi.

- *Sultan Fatma yılından kalma* (BTL III, 105).

Sultan Murat³⁰:

- *Camız tarlasında yatar, rüyasında Sultan Murat'ı görür:* İnsan yapmak istediklerinde gerçekçi olmak zorundadır. Gücünün yetmediği, yürütemeyeceği işlere kalkışması kişinin zararına olur (TTA, 285). // *Camuş tarla(sın)da yatar, düşünde Sultan Murat'ı görür* (TTA, 285). // *Camuş tarlada yatar, düşünde Sultan Murat'ı görür* (BAAD I, 75, Bitlis).

Süleyman: Sultan Süleyman, Hz. Davud'un oğlu, Yahudilikte ve Hristiyanlıkta sadece kral, İslamiyette ise hükümdar-peygamber kabul edilir.

- *Dünya (peygamber) Süleyman'a bile kalmamış* (AS, 214). // *Dünya Sultan Süleyman'a bile kalmamış* (AD, 187). // *Dünya Hazret-i Süleymana kalmamış* (BTL II, 772). // *Dünya Hazret-i Peygamber Süleyman'a kalmamış* (STA, 83). // *Dünya Sultan Süleyman'a kalmamış* (ASYK, 67).
- *Karınca, lanesinde Süleyman'dır:* En güçsüz bir canlı bile kendi yurdunda, yuvasında, evinde Hz. Süleyman kadar güçlü biridir (TTA, 603).
- *Mühr-i Süleyman:* Hz. Süleyman'ın her şeye sözünü geçiren tılsımlı yüzüğü (ÖDS, 376).
- *Mühür kimde ise Süleyman odur:* Bir işte yetki kimde ise kuvvet ondadır (TS, 1432). // *Mühür kimde ise Süleyman odur:* Bir işte yetkili kimse, onun dediği olur ve onun sözü geçer (TTA, 713). // *Mühür kimde ise Süleyman odur* (AS, 321; BTL IV, 431; ÖDS, 376). // *Mühür kimde ise Süleyman odur* (STA, 247).
- *Süleyman anıldıkça, karınca da anılır:* Bir olaydan söz edilince, mutlaka o olayın içinde yer alan kimselerden de söz edilir (TTA, 804).
- *Süleyman isen dahi karıncanın ahından sakın:* İnsan çok güçlü biri de olsa, kendisinden çok çok güçsüz olan birinin bedduasını almaktan kaçınmalıdır (TTA, 804).
- *Süleyman'a sormuşlar 'Tatlulardan tatlı nedir?' 'Er, Avrat' demiş; 'Acılardan acı nedir?' yine 'Er, Avrat' demiş:* İyi bir hanımla evli olmak, bu dünyada insana hem çok büyük bir mutluluk, hem de çok büyük bir mutsuzluk getirebilir (TTA, 804).

²⁹ Pala, 2005: 51.

³⁰ Osmanlı tarihinde altı ayrı Sultan Murad'ın bulunması sebebiyle, kastedilen Sultan Murad'ın hangisi olduğu belli değildir.

Süleyman Pak: bk. Selman Pak

Şah Abbas: Safevî Hanedanından İran şahı. I. Abbas veya Büyük Abbas (1571-1629).

• *Çekemezdik Şah Abbas'ın nazını, kıçımızdan (g..ümüzden) bir de kel vezir çıktı:* Elindeki işi yürütemediği hâlde, kendisine ikinci bir işin sorumluluğu yüklenen kimselerin durumunu belirtmek için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 299). // *Çekemezken Şah Abbas'ın derdini, bir de g...ümüzde Vartan onbaşı çıktı* (ASYK, 53).

Timurlenk: Timur (1336-1405), adını verdiği büyük Timur İmparatorluğu'nun kurucusu.

• *Timurlenk kesildi başımıza* (DS, 420).

Tuzsuz Deli Bekir: Karagöz oyunundaki tiplerinden biridir.

• *Tuzsuz Deli Bekir:* Karagöz oyunlarında sarhoş ve kabadayı kişi; bazı insanlar buna benzetilerek eleştirilir (ADS, 412).

Veysel Karanî: Yemenli bir Müslüman ve mistik. Hz. Muhammed zamanında yaşamasına rağmen onu bir türlü görememiştir. İslâm çevrelerinde anne sevgisiyle anlandırılmış bir din büyüğüdür.

• *Yemen çöllerinde (illerinde) Veysel Karanî:* Bir erek peşinde boşu boşuna, ülke ülke dolaşanların hâlini anlatan “*Yemen çöllerinde Veysel Karani*” deyiminde geçer (OAS, 2981). // *Yemen ellerinde Veysel Karani:* Gurbet yolcusu, garip (MBTS, 3404). // *Yemen ellerinde Veysel Karani* Boş bir amaç için memleket memleket dolaşanları anlatmak için kullanılır (OAS X, 347). // *Yemen ellerinde Veysel Karani* ‘Uzak yerlerde uzun süre dolaşmak zorunda kalan’ anlamında (TS, 2163).

Yezit: Yezit bin Muaviye (646-683), Emevîlerin ikinci halifesi. Hz. Hüseyin'in katledilmesi sebebiyle İslâm'da zulmün ve kötülüğün sembolü olarak kabul edilir.

• *Akşam Yezit diye öldürürler, sabaha şehit diye namazını kılarlar:* İnsanların ne zaman ne yapacağı belli olmaz; olumlu bir durumu olumsuz veya olumsuz bir durumu olumlu diye algılayabilirler (TTA, 129).

Yusuf: Hz. Yusuf, Kur'an-ı Kerim'de adı geçen peygamberlerden birisidir. Hz. Yakup peygamberin oğludur. Edebiyatta güzelliği yönüyle de işlenmiştir.

• *Her Yusuf güzel olmaz:* Aynı cins olsa bile, her mal aynı özellikleri sahip değildir (TTA, 524). // *Her Yusuf güzel olmaz* (STA, 103, 131).

Zaloğlu Rüstem: İran (Fars) mitolojisinin efsanevi kahramanıdır. İran şairi Firdevsî'nin ‘Şehnâme’ adlı eserinde büyük bir kahraman olarak gösterilir.

• *Zaloğlu Rüstem kesildi başımıza* (AS, 87).

Zekeriya: Yeni Ahit ve Kur'an-ı Kerim'de adı geçen Benî İsrail peygamberidir.

• *Zekeriya sofrası:* Bir dileğin gerçekleşmesi için kırk çeşit yiyecek hazırlanan sofrası (TS, 2228).

Zeyd: (Amr ile Zeyd), Arap gramer kitaplarında örnek cümlelerde geçen, var olmayan kişiler. Türkçedeki Ali ile Veli gibi.

• *Zeyd için Amr'e itab olmaz:* Bir kimsenin suçu için başka bir kimseyi azarlamak, paylaşmak doğru değildir (TTA, 917).

• *Yan pala Zeydün: tkz. ve alay.* Birinin yeni bir durum karşısında ne yapacağını kestiremeyerek şaşkınlık geçirdiğini anlatmak için kullanılan bir söz (TS, 2121).

II. Yaşadığı Tahmin Edilen ve Kim Olduğu Bilinmeyen Kişi Adları

Atasözü ve deyimlerde geçen kişi adları, yansıttıkları özellikler sebebiyle farklılıklar göstermektedir. Bu bölümdeki adlar, yaşayıp yaşamadığı kesin olarak bilinmeyen ancak, büyük oranda yaşamış olduğu düşünülen, kısmen de temsil etme niteliği bulunan kişilerin adlarıdır. Yaşamış olduğu belli olan şahısların atasözü ve deyimlere geçmesi yine sonradan unutulmuş, ama gerçekliği büyük oranda düşünülebilen bir hikâyeye ilgili olabilir. '*Ali, Veli*' gibi adların geçtiği örneklerde ise bu adlar gerçekten yaşamış kişiler olabilecekleri gibi, temsil etme görevi gibi bir durumda da olabilirler. Bunun dışında bazı adlar, iç kafiye oluşturma göreviyle kullanıldıkları gibi, tümünün bir düşünceyi ifade etmesi de söz konusudur.

Buradaki kişi adları, '*insan, kimse, herkes, herhangi bir kişi, belirli/tanındık bir kişi, bir şeyin sahibi, bir meslek sahibi, bir yerli/yerden olan, belli bir kişilik özelliği taşıyan, el/yabancı, bir inançtan olan veya olmayan*' vb. yerine kullanılarak atasözü veya deyim anlamını pekiştirme ve toplumsal bir gerçeği bildirme görevini üstlenmişlerdir. Bu türden adlar şunlardır:

Abbas; Abdirahmen; Abdullah Ağa; Abdurezzak; Abdurrahman/Abdirahmen; Abdurrahman Çelebi; Abış Ahmet; Agop; Ağa Mustafa; Ağa Yusuf; Ahmet; Ahmet Ağa; Ahu Baba; Ali; Ali Ağa; Ali Cengiz; Ali Cingil; Ali Dayı; Ali Fakı; Ali Hoca; Alikıran/Ali Kıran; Aliş; Alişen; Aloğ (Ali); Aloş; Amr; Anşa; Apostol; Aptal Hasan; Artin; Âşir Efendi; Ayaz Ağa; Aynalı Pembe; Ayşe; Ayvaz; Babacan; Bayram Ağa; Bedir; Bekir; Bekir Ağa; Bektaş Ağa; Bekteş (Bektaş); Berber Ahmet; Büdü; Cafer; Cafer Ağa/Bey; Çıplak Mustafa; Dalgacı Mahmut; Davut; Debreli Hasan; Deli Ahmet; Deli Ali; Deli Ayşe; Deli Bekir; Deli Corci; Deli Hıdır; Deli Ömer; Deli Raziye; D(i)ral Dede; Dikdik Hasan; Dilli Dilaver; Dingo; Doğrucu Davut; Döndü; Döne; Dudu; Duralu; Duran Kâhya; Düttürü Leyla/Dütdiri Leylâ; Edi; Emin; Emir Ayyar; Erkek Ayşe; Erkek Fatma; Ese; Eset Efendi; Eşe; Fadik; Fadime Ana; Fahrettin Kerim; Fatma (Hanım)/Fatmacık; Fattık; Fatti; Fosforlu Cevriye; Garip Ömer; Güllü; Gülsüm/Güssün; Güssün; Habip; Hacı Ahmet; Hacı Emin; Hacı Mandal; Hacı Mehmet; Hacı Murat/ Kel Murat; Hacı Mustafa; Hacı Ömer; Hacı Pintoros; Hacı Veli; Haço; Halil; Halis; Halit Ağa; Hamza; Hasan/Hasen; Hasan Ağa; Hasan Ali; Hasan Bey; Hasan Usta; Hasen; Has(s)o; Hatip; Hatipoğlu; Haydar; Haydo; Heno; Heydo; Hızır Ağa; Hoca Ali; Hüse(yi)n; İbiş; İdris; İmir; İmir Gazi; İsa; Kadir; Kadire; Kamber/Kanber; Kamil Efendi; Kara Ali; Kara (Ali) Fakı; Kasap Kodoş; Kasemoğlu; Kazaz Artin; Kâzım; Keçel Abbas; Keçel Hasan; Keçel Misto/Keçel Mista; Keçel Mista; Kel Ali; Kel Fatma; Kel Hatçe; Kel Mahmut; Kel Murat; Kel Sinan; Kel Veli; Kenan; Kerem; Kırıkör; Kirkör; Kör Ayvaz; Kör Hamza; Kör Ömer; Kör Salih; Kürkçü Bekir; Kürt Mehmet; Leyla; Mado; Mahmut; Manav Mustafa; Maraşoğlu; Mehmet Ali;

Mehmet; Mehmed/t Ağa/Efendi; Mehmet Ali; Memili; Memmed Ağa; Meraklı Melahat; Meraklı Raziye; Meryem; Molla Hasan; Molla Hünkâr oğlu; Muhlis; Murat; Murteza Ali; Musa; Mustafa; Mustafa Ağa; Mülâyim Ağa/Efendi; Nallı Fatma; Nazlı Hanım; Nikola; Niyazi; Nuriye; Okçuoğlu; Omar; Osman; Ömer; Pinti Hamit; Raziye; Recep; Reşid/t; Rızvan; Saçaklı Raziye; Sadık; Safiye; Safiye Hala; Seydi Vakkas; Sırıklı Fatma; Sinan; (Sultan) Mahmut; Süleyman; Sütli Süleyman Gazi Ahmet; Şaban; Şadıman; Şah Budak; Şahkulu; Şakir; Şakire Dudu; Şankulu; Şuayıp; Tepelioğlu; Terzi Mahmut; Terzi Mehmet; Teslime Bacı; Tıngo; Vartan; Vasil; Vehbi; Veli; Veysel; Yağcıoğlu; Yakup; Yani; Yunus; Zakir Ağa; Zihumoğlu.

II.1. Kim Olduğu Bilinmeyen Kiş i Adları Kiş i Adları Dizini

Abbas:

• *Abbas*: Yolculuğu aklına koyan bir kimsenin bu niyetinden vazgeçiremeyeceğini belirten *Abbas yolcu ~ yolcudur Abbas (bağlasan durmaz)* deyimlerinde geçer. Deyimin nerede geçtiği belli değildir (MBTS, 4). // *Abbas*: “Yola çıkacak kimse” anlamındaki ‘*Abbas yolcu*’ deyiminde geçen bir söz (TS, 2).

• *Abbas yolcu* (ÖDS, 1).

• *Abbas’a yol göründü* (BTL IV, 862).

• *Abbas’ı bilmez, papazı bilmez; ölmüş Nikola’ya vay Vasil der*: İnsan her durumda ve ortamda bildiği ya da bilgi sahibi olduğu konularda konuşmalı. Bilmediği, bilgi sahibi olmadığı bir konuda konuşan insan hem yanlışa düşer hem toplum tarafından sevilmez hem de çok zor durumlarda kalabilir (TTA, 83).

• *Abbas’tan başka kırk kırığı var, atlastan başka kırk donu var*: Bir toplumda çok farklı karakterde insanlar bulunabilir. Bu insanlardan bazılarının hiçbir konuda ölçüsü yoktur. Bu atasözü, değişik durumlarda doğrunun yanında olmaları gerekirken kendi çıkarları için akla gelmedik yollara başvuran insanlar için kullanılır (TTA, 84).

• *At Abbas’ın, yol yobazın, çal çatlasın*: Kendisine ait olmayan şeylere karşı hoyratça davranan, onları hoyratça kullanan insanların durumunu ifade eden bir atasözüdür (TTA, 181).

• *Yolcu Abbas, kimse sormaz*: Kendi halinde, kimsenin iyisi kötüsü ile ilgilenmeyen, sessiz sakin insanlarla ilgilenen olmaz (TTA, 902).

• *Yolcudur Abbas (bağlasan durmaz)*: Yolculuğu aklına koymuş, ne yapsan vazgeçiremezsin (MBTS, 3436). // *Yolcudur Abbas, bağlasan durmaz* (ÖDS, 1).

Abdirahmen: bk. **Abdurrahman/Abdirahmen**

Abdullah Ağa:

• *Osurma sıçma, Abdullah Ağa hıyar ekiyor* (BAAD I, 369, Balıkesir).

Abdurrezak:

• *On sekiz Kazak (Rus), bir Abdurrezak*: Güçlü ve sayıca çok olan insanlara karşı bir kiş i tek başına bir şey yapamaz (TTA, 736).

Abdurrahman/Abdirahmen:

- *Abdurrahman'ın abası; gâh oğlu giyer gâh babası*: İnsan yaptığı her işte belli kurallara uymak zorundadır. Ancak birbirine benzeyen, birbirine yakın olan işlerde aynı kuralları uygulamanın da bir sakıncası olmaz (TTA, 85). // *Abdurrahman abası, kâh oğlu giyer kâh babası* (BAAD I, 213, Balıkesir).
- *Evcek, Abdırahmencek* (BAAD I, 311, Gaziantep).

Abdurrahman Çelebi:

- *Adam kıtlığında keçiye Abdurrahman Çelebi derler*: İnsan, ihtiyaç duyduğu şeylerin hep en iyisini almak ister. Ancak iyinin bulunmadığı durumlarda kötünün kıymete bindiği unutulmamalıdır (TTA, 98). // *Adam kıtlığında keçiye Abdurrahman Çelebi derler* (AS, 90).
- *Çayı geçinceye kadar keçiye Abdurrahman Çelebi derler*: Bir iş yapılırken o işin düzgün yürümesi için, insan karşısına engel olarak çıkan herkesin isteklerine boyun eğmeli ve herkesi hoş tutmaya özen göstermelidir (TTA, 298). // *Çayı geçinceye kadar keçiye 'Abdurrahman Çelebi' derler* (STA, 140).
- *Koyunun bulunmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi derler*: İstenen şey bulunmayınca bulunana razı olunduğunu, bulunanın bulunamayan kadar iyi kabul edildiğini anlatır (MBTS, 1758; STA, 55). // *Koyunun bulunmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi derler*: İstenilen nitelikteki şey bulunmadığında onun daha düşük nitelikte olanına da razı olunur (TS, 1225). // *Koyunun bulunmadığı (olmadığı) yerde keçiye Abdurrahman Çelebi derler*: Bir şeyin değerlisinin bulunmadığı yerde, o şeyin az değerlisi değerlinin yerini tutarak kıymet kazanır. (TTA, 660). // *Koyunun bulunmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi derler* (AS, 301). // *Koyunun bulunmadığı/olmadığı yerde keçiye 'Abdurrahman Çelebi' derler* (STA, 247).
- *Koyunun bulunmadığı yerde keçiye Abdurrahman Çelebi demek* (ÖDS, 346).

Abış Ahmet:

- *Abış Ahmet*. 'abış: saf, kılıbık (erkek)' (BAAD I, 213, Niğde) .

Agop:

- *Desinler ki Agop'un hançeri var*: Samimi olmayan davranışlara karşı alay olarak söylenir (BAAD II, 118, Trabzon).
- *Her zaman Agop'un öküzü ölmez, içli köftenin kırkı bir kuruş olsun* (BAAD I, 331, Van). // *Her zaman Agop'un öküzü ölmez ki içli köftenin kırkı bir kuruş olsun* (TTA, 524).
- *Agop'un kazı gibi yutmak*: Birbiri ardınca oburcasına yemek (OAS, 1469). // *Agop'un kazı gibi yutmak*: Aptallığı dolayısıyla, hileli işlere inanıp kanmak (ÖDS, 11; DS, 437).
- *Agop'un kazı gibi bakmak*: Aptal aptal anlamadan bakmak (OAS, 1469). // *Agop'un kazı gibi bakmak*: Aptal aptal bakmak (DS, 437; ÖDS, 11).

Ağa Mustafa: bk. Mustafa Ağa

Ağa Yusuf:

- *Ağa Yusuf çalısı*: Sağa sola zarar veren kimse (BAAD I, 217, Niğde).

Ahmet:

- *Ahmed'e edik, Süleyman'a düdüük* (BAAD I, 221, Konya).
- *Ahmet'e Ahmet düştü, sana ne zahmet düştü*: İnsan bir iş yaparken zahmetten kaçmamalı; iş arkadaşlarının çektiği zahmeti o da göze almalıdır (TTA, 118).
- *Ahmet'in öküzü, bakar iki gözü*: İnsan çevresinde olup bitenlere bön bön bakmamalı, olanları ve konuşulanları anlamak için çaba sarf etmelidir (TTA, 118). // *Ahmet'in öküzü, bakar iki gözü* (BAAD I, 221, Kırklareli; ÖDS, 24).
- *Ahmet ölür, Mehmet gömülür* (BAAD I, 34, Giresun).
- *Adı Ahmet, Allah'a emanet*: Bazı kimselere yakınlarının ve çevresinin yapacağı bir şey olmadığından, böyleleri için 'Tanrı esirgesin' demekten başka çare yoktur (TTA).
- *Ali Ahmet, sen ne zahmet* (BAAD I, 226, Bitlis).
- *Ekten bükten (pükten), Ahmet'e (deli kıza, sarı kıza, öküze) bir kaftan*: Eksik malzemedeki işe yarar bir mal ortaya konulduğunu belirtmek için kullanılan bir atasözüdür; varlıklı insanlar için hiçbir önemi olmayan şeylerin, muhtaçlar için çok değerli olduğunu belirtmek için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 394).
- *Her Ahmet'in bir Ebu Cehil'i vardır*: Her iyi insanın karşısına mutlaka kötü insanlar çıkar (TTA, 513). // *Her Ahmet'e bir Ebu Cehil bulunur* (TTA, 513).
- *Ahmet'in öküzü gibi ne bakarsın?* (AS, 87).
- *Ahmet'in öküzü gibi bakmak* (BAAD I, 221, Kırşehir).

Ahmet Ağa:

- *Ahmet Ağa'dan bir batman üzüm, Mehmet Ağa'yı suya bas* (ASYK, 17).
- *Köy Ahmet Ağa'nın ise, keyif benim*: Bir insanın kendisini ilgilendiren işlere başkalarının müdahale etmemesi için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 672).

Ahu Baba:

- *Ahu Baba*: İhtiyar, yaşlı, muhafazakâr, tiryaki; iyice yaşlanmış kimse (ÖDS, 24).

Ali:

- *Ali Ahmet, sen ne zahmet* (BAAD I, 226, Bitlis).
- *Ali Büşük, donu düşük*: Şaşkın, ahmak (BAAD II, 99, Bolu).
- *Ali eğirdi, Veli dokudu, Dudu da hamama gitti* (ASYK, 21).
- *Ali evlendi, Güllü gelin oldu* (ASYK, 21).
- *Ali gavas, yeni havas*: (gavas 'yanaşma, hizmetçi'; havas 'heves') İşgüzar olanlara karşı söylenir (BAAD II, 99, Afyon). // *Ali cavas, yeni havas* (BAAD I, 226, Afyon).
- *Ali getirdi, Veli götürdü* (ASYK, 21).
- *Ali için Veli'yi asmazlar*: Her insan yaptığı kötülüğün cezasını kendi çeker; birinin yaptığı bir kötülüğün cezasını başkasına çektirmezler (TTA, 139). // *Ali için Veli'yi asmazlar* (STA, 207).
- *Aliler, Veliler dam dolusu deliler* (BAAD I, 226, Bitlis).
- *Ali'nin külâhını Veli'ye, Veli'nin külâhını Ali'ye giydirmek*: Ondan aldığı buna, bundan aldığı ona vererek işini yürütmek (MBTS, 105). // *Ali'nin külâhını Veli'ye, Veli'nin külâhını Ali'ye giydirmek*: Bir kimse birinden aldığı ötekine, ötekinden aldığı bir başkasına vererek işlerini yürütmek (TS,75). // *Ali'nin külâhını Veli'ye, Veli'nin külâhını Ali'ye giydirir* (BTL IV, 103). // *Ali'nin külâhını*

Veli'ye, Veli'nin külahını Ali'ye giydirmek (ÖDS, 36). // *Ali'nin kalpağını Veli'nin başına koyar, Veli'nin kalpağını Ali'nin* (STA, 227).

- *Ali'nin borcu Veli'den sorulmaz* (TTA, 141).
- *Ali Veli Duralu beş de ondan ilerü Eşe Musa Mustafa bir dalaşman bir köse biri rahmetli atan bir de hortlayup yatan* (BTL III, 393).
- *Ali'ye abalık, Veli'ye şalvarlık* (BAAD II, 99, Sivas).
- *Ali'ye edik, Veli'ye düdük* (ÖDS, 36). *Ali'ye edik, Veli'ye düdük (edik: Çarık)* Bir şeyin ona buna dağıtılmasını anlatır (BAAD II, 99, Niğde).
- *Ali'si deli, Veli'si deli; kırılanın hepsi mi deli:* Bir toplumu oluşturan insanların tamamının söz dinlememesi ve aykırı tavırlar sergilemesi durumunda kullanılan bir atasözüdür (TTA, 140).
- *Ad Ali'nin, şan Veli'nin:* Yükümlülüğü üzerine alıp işi başarıyla yürütüp bitiren başkası, bu işin başarıyla bitirilmesinden yararlanan ise başkası (TTA, 96). // *At Ali'nin nam Veli'nin:* Bir iş yapana değil bir başkasına mal edildiği zaman söylenir (MBTS, 197). // *At Ali'nin, şan Veli'nin* (BAAD I, 238, Bolu). // *Ad Ali'nin mal Veli'nin* (ASYK, 13). // *Ad Ali'nin, göt Veli'nin* (BAAD I, 215, Gaziantep; ÖDS, 6). // *At Ali'nin, göt Veli'nin* (BAAD I, 238, Bitlis).
- *Adım Ali, çaldığım yedi halı, ortalık ucuzursa (ucuzlarsa) sererim on dört halı*³¹: Yaptığı bir hata ve haksızlığı, gelecekte düzeltereğini vadettiği hâlde, bunu başaramayacağı bilinen kimselerin durumunu belirtmek için söylenir (ASYK, 14).
- *Gönül hâlden anlamaz, Ali'ye dolaklık eğirir* (ASYK, 87). // *Kahpe ciğer durmaz, Ali'ye dolaklık eğirir* (ASYK, 110).
- *Ne Ali ne Veli ne Kâzım; herkese bir ev lazım:* Ne bazı insanların iyiliği ne bazı insanların öğüdü ne de bazı insanların verdiği sözler geçerlidir. En doğrusu insan kendine ait bir evinin olmasına gayret etmelidir (TTA, 718).
- *Yüz verdik deliye (Ali'ye), çemrendi sıçtı halıya:* O saygısızla yakınlık gösterdik; şımarıldı; haddini bilmedi, terbiyesizlik yaptı. Bizi güç durumda bıraktı ya da zarara soktu (DS, 962). // *Yüz verdik Ali'ye/deliye, çemrendi /geldi sıçtı halıya* (ÖDS, 516). // *Yüz verdik Ali'ye, geldi çıktı halıya* (TTA, 907).

Ali Ağa:

- *Ali Ağa'nın ala danası gibi dolaşmak* (BAAD II, 99, Muğla).

Ali Cengiz:

- *Alicengiz:* (Ar. *âl* 'aile, soy' + Cengiz adından *âl-i Cengiz* 'Cengiz oğulları': 'Çok kurnazca hazırlanmış düzen, hile, oyun' anlamına gelen '*Alicengiz oyunu*' deyiminde geçer (MBTS, 106). // *Âl-i Cengiz oyunu (âl: aile, evlad ve 'ıyâl, ehl-i beyt; ehfâd)* (BTL I, 120).
- *Ali Cengiz oyunu*³²: 'Kurnazca ve haince düzen' anlamında kullanılan bir söz (TS). // *Alicengiz oyunu:* Kurnazca ve haince düzen (DS, 461). // *Ali Cengiz oyunu* (ÖDS, 35).
- *Ali Cengiz oyunu oynamak* (ÖDS, 36).

Ali Cingil:

³¹ Hikâyesi için bk. Üçer, 1998: 212.

³² Hikâyesi için bk. Pala, 2005: 15-16.

- *Ali Cingil ocağı* (BAAD I, 226, Gaziantep).

Ali Dayı:

- *Ali Dayı'nın abası (kebesi); bir oğlu giyer, bir de babası:* İnsanoğlu maddi durumuna göre idare etmeyi bilmelidir. Eline geçen parayı har vurup harman savurmamalı; sahip olduğu bir eşyayı idareli kullanmalıdır (TTA, 139).

Ali Fakı: bk. Ali Fıhı, Kara Fakı

- *Ali Fakı'ya yazdırdık, daha beter azdırdık:* İnsan bazen yaptığı işin düzenli yürümesi için hiçbir fedakârlıktan kaçınmaz; ancak bazen bu durumda da iş daha kötüye gidebilir (TTA, 139). // *Ali Fakı'ya yazdırdık, daha beter azdırdık* (ÖDS, 35). // *Kara (Ali) Fakı'ya yazdırdık, daha beter azdırdık* (BAAD II, 144, Niğde; Gaziantep; Van). // *Ali fakıya yazdırdık, daha beter (daha) azdırdık* (BAAD I, 226, Niğde; İçel; Adana).
- *Ali fıhsı* (BAAD I, 226, Gaziantep).

Ali Hoca: bk. Hoca Ali

- *Ha Hoca Ali, ha Ali Hoca:* Aynı gibi gösteriliyorlar, ama aralarında hiç fark yok (MBTS, 1127). // *Ha Hoca Ali, ha Ali Hoca:* Değişik diye ileri sürülen bir düşüncenin etkisinden ancak şekilce farklı olup temelinde hiçbir başkalık göstermediğini anlatır (OAS, 970). // *Ha Hoca Ali, ha Ali Hoca:* Değişik gibi gösterilen iki şeyin, gerçekte aynı olduğunu anlatan bir söz (TS, 829). // *Ha Hoca Ali, ha Ali Hoca:* Birbirinden farklı olmayan iki durumu belirtmek için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 494). // *Ha Hoca Ali, ha Ali Hoca:* Birbirinden farklı olmayan iki durumu belirtmek için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 494). // *Ha Ali Hoca, ha Hoca Ali, (Ha Hoca Ali, ha Ali Hoca):* Başka başka şeylermiş gibi görünüyorlar ama ikisi birdir. Öyle yapmakla böyle yapmak arasında fark yoktur (DS, 701, 703). // *Ha Ali Hoca, ha Hoca Ali* (ÖDS, 258; STA, 48).

Alıkıran/Ali Kıran:

- *Alıkıran:* (< *Far.* + *Ar.* 'āli-kırān 'yıldızı yüksek olan'dan 'kırıcı' kelimesinin etkisiyle türetilmiş olabilir.) Kuvvetine dayanıp etrafını kasıp kavuran, hak hukuk tanımayıp isteklerini zorla kabul ettiren kimse, zorba: başımıza *ali kıran* kesildi; *Ali kıran baş kesen (baş koparan):* Hak hukuk tanımaz, astığı astık kestiği keстик (MBTS, 106). // *Ali kıran, baş kesen*³³: "Çok zorba" anlamında bir söz (OAS, 1548). // *Ali kıran baş kesen:* Çok zorba (TS). // *Ali kıran, baş kesen:* Çevrenin tek ve sorumsuz zorbası (DS, 461). // *Ali kıran başkesen/ koparan* (ÖDS, 35, 36). // *Ali kıran baş kesen* (ASYK, 21).

Aliş:

- *Aliş bilir işini, dağlar bilir kışını* (ASYK, 21).

Alişen:

- *Hobe hobe, Alişene ne tobe* (BAAD I, 332, Bitlis).

Aloğ (Ali):

³³ Hikâyesi için bk. Pala, 2005: 17.

• *Aloğ bu yerlere gelmeyesin, sandığa giresin, Çal'da çalınasın* (BAAD I, 228, Malatya).

Aloş:

• *Aloş Aloş deyip Aloş'u kurda verdi* (BAAD I, 228, Sivas). // *Oloşa loş deyip, Aloş'u kurda verdi* (BAAD I, 368, Sivas).

Amr: (Amr ile Zeyd), Arap gramer kitaplarında örnek cümlelerde geçen herhangi bir kişi adı. Türkçedeki Ali ile Veli gibi.

• *Zeyd için Amr'e itab olmaz:* Bir kimsenin suçu için başka bir kimseyi azarlamak, paylamak doğru değildir (TTA, 917).

Anşa: bk. Ayşe, Eşe

• *Anşa eğirdi, Fatti dokudu, kel kız da bez sahibi oldu* (ASYK, 26).

Apostol:

• *Doldur Apostol doldur, ben günahımı bilirim:* Allah korkusundan uzak, hiçbir vicdanî rahatsızlık duymadan kötü eylemlerde bulunan insanlar için söylenen bir atasözüdür (TTA, 362).

Aptal Hasan:

• *Aptal (Hasan) gibi:* Boğaz tokluğuna çalışan kimseleri anlatmak için kullanılır (MBTS, 150).

Artin:

• *Altın olsun da Artin olsun (demek)* (ASYK, 24).

Âşir Efendi:

• *Dokuz kürklü Âşir Efendi:* Çok üşüyenlere söylenir (MBTS, 736).

Ayaz Ağa: bk. Ayaz Paşa

• *Ayaz Ağa: argo.* Gayet sert, yüzü gülmez, talebeyi korkutan hoca (OAS, 188).

Aynalı Pembe:

• *Aynalı Pembe:* Elinden ayna düşmeyen, süslü kadınlar hakkında (OAS, 194).

Ayşe: bk. Anşa, Eşe

• *Ayşe, menekşe; işini koy da beni okşa:* Hep kendini öne çıkarmak ve hep ilgi görmek isteyen insanların durumunu vurgulamak için söylenen bir atasözüdür (TTA, 208).

• *Buydum Ayşe:* Çok üşüyen kimse (BAAD I, 267, Afyon).

• *Çüğdüm Ayşe* (BAAD II, 115, Afyon).

• *Dükkân (dükkâni) köşe, kız (kızı) Ayşe:* İnsan her şeyin en uygununa, en güzeline sahip olmalıdır; güzel şeylere sahip olan insanlar, sıkıntı çekmeden yaşarlar (TTA, 375).

- *Hastaya buza gitti, âşığa (Ayşe) söze gitti*: Hemen görülmesi gereken bir iş için görevlendirilen kişinin o işi bir türlü bitirememesi sonucu söylenen bir atasözüdür (TTA, 506).
- *Odunun iyisi meşe, kızın iyisi Ayşe, odanın iyisi köşe*: Her insan, her varlık aynı değerde değildir. İhtiyaç duyulan bir şeyin en iyisini tercih etmek gerekir (TTA, 729).
- *Olmayacak işe, ne sallayın Ayşe* (BAAD II, 158, İçel).
- *Ye tatlıyı, doğur atlıyı; ye ekşiyi, doğur Ayşe'yi*: Hamileyken tatlı yiyen hanım, oğlan doğurur; ekşi yiyen hanım ise kız doğurur (TTA, 883).

Ayvaz: Bu kelimenin farklı sözlük anlamları vardır³⁴.

- *Ayvaz kasap, hep bir hesap*: Hangi yol yeğlenirse yeğlensin, aynı sonuca varıyor. Ha öyle ha böyle (DS, 406, 499). // *Ayvaz kasap hep bir hesap*: “Ha öyle, ha böyle, ikisi de bir” anlamında kullanılır (OAS, 197). // *Ayvaz kasap, hep bir hesap* (ÖDS, 65).
- *Köylünün yediği bazlama, Ayvaz'ın yediği baklavadan tatlıdır* (TTA, 674).

Babacan:

- *Babacangilde toydur; etsiz kemik, yağsız pilav boldur* (BAAD I, 55, Van).

Bayram Ağa:

- *Yatsıdan sonra 'Hoş geldin Bayram Ağa'*: Zamanında yapılmayan ya da yeri ve zamanı olmadığı hâlde bir işi yapmaya kalkışmanın gereksizliğini vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 878). // *Yatsıdan sonra na'ra, hoş geldin Bayram Ağa* (BTL IV, 718). // *Yatsıdan sonra nara, hoş geldin Bayram ağa!* (STA, 109). // *Toydan sora mağara, hoş geldin Bayram Ağa* (EİA, 313).

Bedir:

- *Ekmek Bedir'in, su Hızır'ın, yiğin kudurun, için kudurun*: Başkaları kazanıyor, siz yiyorsunuz. Gücünüzü harcayacak iş yapmadığınız için de azıp duruyorsunuz (DS, 623; ÖDS, 194). // *Ekmek Bedir'in, su Hızır'ın; yiğin kudurun, için kudurun*: Başkalarının kazancıyla ölçsüz bir şekilde yaşayan, aşırı harcamalarda bulunup taşkınlık yapan kimselerin durumunu belirtmek için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 392). // *Et Bedir'in, ekmek Hızır'ın, yin kudurun* (BAAD I, 310, Gaziantep). // *Ekmek Hızır'ın, su Bedir'in, yiğin için kudurun* (TTA, 393).

Bekir:

- *Akıl olmazsa neylesin fikir, Memili karıyı boşadı, neylesin Bekir* (ASYK, 18).
- *Şaştı Bekir, salavat getir*: Bir iş yaparken eli ayağı dolaşan, ne yapacağını bilemeyen, bocalayan kimselerin durumunu belirtmek için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 809). // *Şaştı Bekir, salavat getir* (BAAD II, 166, Rize).

Bekir Ağa:

- *Beğendin mi Bekir Ağa?* (BAAD I, 252, Niğde).

³⁴ 1. Büyük konaklarda mutfak ve yemek işlerinde çalıştırılan uşak. 2. Koca, eş, erkek. 3. Eskimiş savaş gemilerinde çalıştırılan cerrah yardımcısı. 4. Arapça ivaz kelimesinin bozulmuş şekli. 5. Karagöz perdesinin belli başlı tiplerinden biri.

Bektaş Ağa: bk. **Deli Ahmet, Deli Bekir, Kürkçü Bekir, Terzi Mahmut**

- *Yırtılan Bektaş Ağa'nın şalvarı:* Zararları hep aynı -varlıklı- kişinin görmesi durumunda söylenir (ASYK, 168).

Bektaş (Bektaş):

- *Eşek de şaştı, Bektaş de şaştı* (BAAD I, 309; BAAD II, 127, Burdur).

Berber Ahmet:

- *Adın ne? Berber Ahmet. Sanatın? İkisini birden söyledik ya!:* Algılaması zayıf olan insanların, söylenenleri doğru ve eksiksiz anlamaları zordur (TTA, 104).

Büdü:

- *Edi ile Büdü:* (Özel isim olabilir, büdü anlamsız tekrar kelimesidir.) Birbirinden ayrılmayan, hep beraber olan, kafa dengi iki yaşlı kimseden bahsedilirken kullanılan *Edi ile Büdü (Şakire Dudu)* deyiminde geçer (MBTS, 802).
- *Edi ile Büdü, Şakire dudu:* Birbiriyle iyi anlaşılan, birbirinden hiç ayrılmayan saf, sevimli iki kafa dengi arkadaş (ÖDS, 192). // *Edi ile Büdü (Şakire Dudu):* Birbirinden ayrılmayan sevimli ve saf iki kafa dengi (DS, 621). // *Edi ile Büdü, Şakire Dudu:* Birbiriyle iyi anlaşılan iki yaşlının baş başa kalışını anlatır (TS, 600).

Cafer:

- *Sıçtı Cafer, bez getir: kaba.* Birinin berbat bir iş gördüğünü anlatan bir söz. (TS, 1748). // *Sıçtı Cafer, bez getir (kokutmadan tez getir):* 'İşi berbat etti, çok büyük pot kırdı, çabuk yetişip düzelt!' anlamında kullanılır (MBTS, 2729). // *Sıçtı Cafer bez getir (arıtamazsın tez getir):* Büyük bir pot kırdı; berbat bir iş yaptı; durumu hemen düzeltmek gerek. (DS, 872). // *Sıçtı Cafer bez getir:* (BTL III, 352; ÖDS, 436). // *Etti Cafer bez getir* (ÖDS, 215).

Cafer Ağa/Bey: bk. **Çapan Ağa, Çapanoğlu**

- *Cafer Ağa'nın abdest suyu: dey.* Tatsız, tuzsuz kıvamında (OAS X, 78). *Cafer/Çapan Ağanın abdest suyu* (ÖDS, 119). // *Cafer Beyin abdest suyu* (BAAD I, 267, Kayseri).

Çıplak Mustafa:

- *Çıplak Mustafa'ya dönmek:* Akılsız, geri zekâlı olup, halk tarafından alay edilmek; kovalanmak (ÖDS, 144).

Dalgacı Mahmut:

- *Dalgacı Mahmut:* Daima dalgın, alık, esrarkeş (ÖDS, 152). // *Dalgacı Mahmut:* Yapılması gerekli bir işi benimsemeyen, kaytarıcı (TS, 465). // *Dalgacı Mahmut:* Dalga geçen, işi ciddiye almayan kimseler için kullanılır (MBTS, 620). // *Dalgacı Mahmut:* İşlerini ciddiye almayan sebatsız kimseler için söylenir (OAS, 503).

Davut:

- *Umma Davut, gönlünü avut:* Başkalarından yardım beklemek, insanın kendi gönlünü teselli etmesidir (TTA, 844). // *Umma Davut, gönlünü avut* (BTL IV, 193). // *Umma Davut, gönlünü avut* (BAAD II, 169, Ordu).

Debreli Hasan:

- *At martini Debreli Hasan*: Büyük söz veya yalan söz söyleyenlere karşı şarkıdan alınma bu kısım söylenir; palavra atma (ÖDS, 52). // *At martini Debreli Hasan*: Atma Recep, din kardeşiyiz (OAS, 169).
- *At piştovu Debreli Hasan, dağlar inlesin*: Mübalağalı konuşuyorsun, uydurup kurusıki atıyorsun at Martini (ÖDS, 52).

Deli Ahmet: bk. **Bektaş Ağa, Deli Bekir, Kürkçü Bekir, Terzi Mahmut**

- *Dert Deli Ahmet'in başında* (BAAD I, 286, Gaziantep).
- *Yırtılan Deli Ahmet'in yakası*: Olan bana oluyor (ÖDS, 507). // *Yırtılan Deli Ahmet'in yakası* (BAAD I, 403, Gaziantep).

Deli Ali:

- *Gitti deli Ali, geldi deli Ali*: Bir iş yapmadan gelip giden kimse için kullanılır (BAAD I, 317, Isparta).

Deli Ayşe:

- *Damda havuç Deli Ayşe*: Hoppa, aklına eseni yapan kadın (ÖDS, 154). // *Damda havuç Deli Ayşe*: Hoppa, aklına geleni yapan ve söyleyen münasebetsiz kimseler için kullanılır (MBTS, 623).

Deli Bekir: bk. **Bektaş Ağa, Deli Ahmet, Kürkçü Bekir, Terzi Mahmut**

- *En akıllımız Deli Bekir, o da hapiste yatır* (BAAD II, 125, Muğla).
- *Yırtılan Deli Bekir'in kesesi* (BAAD I, 403, Konya; Amasya).

Deli Corci:

- *Deli Corci*: Hoppa, aklına geleni yapan kimse (MBTS, 656).

Deli Hıdır: bk. **Hıdır**

- *Deli Hıdır, iş budur* (BTL II, 603).

Deli Ömer:

- *Çocuklar başı Deli Ömer*: Çocukların oyunlarına karışmayı, onları başına toplayıp çocuksu işler yapmayı seven yaşlı adam (DS, 581; ÖDS, 146). // *Çocuklar başı Deli Ömer* (BTL II, 443). // *Uşakçı başı Deli Ömer*: Çocuklarla iş yapan (ÖDS, 482). // *Uşakçı başı Deli Ömer* (BAAD I, 394, Gaziantep).
- *Şeyh, paşa baban olacağına, Deli Ömer kocan olsun* (BAAD I, 388, Afyon).

Deli Raziye:

- *Deli Raziye*: Deli gibi davranan şımarık kız/kadın (ÖDS, 159). // *Deli Raziye*: Delice davranışları, şımarıklıkları bulunan kız (DS, 592). // *Deli Raziye*: Delişmen, şımarık kız veya kadınlar hakkında kullanılır (MBTS, 656). // *Deli Raziye*: "Delişmen" anlamında kullanılır. Delice davranışlarda bulunan kız veya kadın (OAS, 529). // *Deli Raziye gibi*: Delice davranışlarda bulunan (kız veya kadın) (TS, 489).

D(ı)ral Dede:

- *Dral dedenin düdüğü gibi*: Soğuk havada iyice giyinmeden incecik kıyafetle gezen kimseler için kullanılır (MBTS, 760). // *Dral dedenin düdüğü gibi*: argo. Ümitsiz, çıplak, açıkta kalmış kimseler için kullanılır (OAS, 519).
- *Dral dedenin düdüğü gibi kalmak*: Elde avuçta, aç açık, çırılçıplak kalmak (MBTS, 760).

Dikdik Hasan:

- *Dikdik Hasan* (BAAD I, 289, Sivas).

Dilli Dilaver:

- *Dil(l)i Dilaver*: Karşısındakini susturacak ölçüde ve çok fazla konuşan (ÖDS, 172).

Dingo³⁵: bk. Tıngo

- *Allah verdi mi, Dingo'nun bağından da verir* (TTA, 145).
- *Dingo*: 'Girenin, çıkanın belli olmadığı yer' anlamındaki *Dingonun ahırı* deyiminde geçen bir söz (*Dingo*: özel isim) (TS, 533). // *Dingo'nun ahırı*: Giren çıkanın belli olmadığı yer (MBTS, 714). // *Dingo'nun ahırı* (ÖDS, 176).

Doğrucu Davut:

- *Doğrucu Davut*: Hatır gönül dinlemeden doğruyu söyleyen, yanlış ve yalana şahit olduğunda hemen düzelten kimseler için kullanılır (MBTS, 732). *Doğrucu Davut*: Her şeyin doğrusunu yapmaya meraklı olan kimseler için kullanılır (OAS, 611). *Doğrucu Davut*: Her şeyin doğrusunu yapmayı veya söylemeyi huy edinmiş kimse (TS). *Doğrucu Davut*: Her şeyin doğrusunu söylemeyi ve yapmayı âdeta merak hâline getiren kişi (ÖDS, 180).

Döndü:

- *Senin gönlün Döndü ile Döne'de, benim gönlüm inek ile danada*: Senin eğilim ve isteklerinle benim eğilim ve isteklerim bağdaşamaz. Yollarımız ayrı (DS, 869). // *Benim derdim (gönlüm) Döndü ile Döne'de; onunkisi (senin gönlün) inek ile danada* (TTA, 238). // *Senin gönlün Döndü ile Döne'de, benim gönlüm inek ile danada* (ÖDS, 433). // *Benim gönlüm, Döndü ile Döne'de, seninki de inek ile danada*: Herkesin aklındaki ile, kendi işi ile meşgul olması, ilgilenmesi durumunu belirtir (ASYK, 41).

Döne:

- *Senin gönlün Döndü ile Döne'de, benim gönlüm inek ile danada*: Senin eğilim ve isteklerinle benim eğilim ve isteklerim bağdaşamaz. Yollarımız ayrı (DS, 869). // *Benim derdim (gönlüm) Döndü ile Döne'de; onunkisi (senin gönlün) inek ile danada* (TTA, 238). // *Senin gönlün Döndü ile Döne'de, benim gönlüm inek ile danada* (ÖDS, 433).

Dudu:

³⁵ Tietze'ye göre bir erkek adının kısaltılmış şeklidir. bk. Tietze, 2002.

- *Dudu benden akıllı*³⁶: Bir işe kendi istekleri doğrultusunda çözüm getirenler için, biraz da şaka yollu olarak söylenen söz (ASYK, 66).
- *Dudu donandı, düğün başlamadı* (ASYK, 66).
- *Ali eğirdi, Veli dokudu, Dudu da hamama gitti* (ASYK, 21).

Duralu:

- *Ali Veli Duralu beş de ondan ilerü Ese Musa Mustafa bir dalaşman bir köse biri rahmetli atan bir de hortlayup yatan* (BTL III, 393).

Duran Kâhya:

- *Samanlık seyran olsa, avratlık kolay olsa, Duran Kâhya'nın kör kızı da avrat olurdu*: İş yapmak herkesin arzu ettiği şekilde olsaydı, herkes her istediğini yapar; insanlar zorluklarla karşılaşmazlardı (TTA, 774).

Düttürü Leyla/Dütdiri Leylâ:

- *Düttürü Leylâ*: Daracık, kısacık veya modası geçmiş şeyler giyen garip kıyafetli kadın veya kız (MBTS, 788). // *Düttürü Leylâ*: Garip, çok dar ve kısa elbise giyen; pek züppe ve geveze kadın; tuhaf ve hafif giyimli kadın (OAS, 663). // *Düttürü Leylâ*: *mec.* Geveze kadın (BTL II, 779). // *Düttürü Leylâ*: Tuhaf, dar ve kısa giyinmiş kadın (TS, 593). // *Düttürü Leyla*: Giyim ve davranışları ciddi olmayan, hafif ve basit olan kadın (ÖDS, 191; DS, 417). // *Düttürü Leyla*: Daracık, kısacık giyinmiş kadın (DS, 619). // *Dütdiri Leylâ*: Hoppa kadın (BTL II, 178).

Edi:

- *Edi ile Büdü*: (Özel isim olabilir, *büdü* anlamsız tekrar kelimesidir.) Birbirinden ayrılmayan, hep beraber olan, kafa dengi iki yaşlı kimseden bahsedilirken kullanılan *Edi ile Büdü* (*Şakire Dudu*) deyiminde geçer (MBTS, 802).
- *Edi ile Büdü, Şakire dudü*: Birbiriyle iyi anlaşılan, birbirinden hiç ayrılmayan saf, sevimli iki kafa dengi arkadaşı (ÖDS, 192). // *Edi ile Büdü, Şakire Dudu*: Birbiriyle iyi anlaşılan iki yaşlının baş başa kalışını anlatır (TS, 600). // *Edi ile Büdü* (*Şakire Dudu*): Birbirinden ayrılmayan sevimli ve saf iki kafa dengi (DS, 621).

Emin:

- *Ben Emin'e derim, sen damına* (BAAD I, 253, Isparta).
- *İşçi Emin'in Nuriye*: Çok çalışkan kadın (ASYK, 105).

Emir Ayyar³⁷:

- *Emir Ayyar'ın dağarcığı* (BTL III, 387).

Erkek Ayşe: bk. Erkek Fatma

- *Erkek Fatma* (veya *Ayşe*): Erkek gibi davranışları olan kadın (TS, 646). // *Erkek Fatma* (*Ayşe*): Erkek gibi hareket eden kızlar için söylenir (OAS, 737).

Erkek Fatma: bk. Erkek Ayşe

³⁶ Hikâyesi için bk. Üçer, 1998: 224-225.

³⁷ 'emir' unvanı, bir yönetici olduğu konusunda ipucu vermekle birlikte, kimliği konusunda bilgi bulunmamaktadır.

• *Erkek Fatma*: Davranışları erkeğe benzeyen kadın (MBTS, 868). // *Erkek Fatma (veya Ayşe)*: Erkek gibi davranışları olan kadın (TS, 646). // *Erkek Fatma (Ayşe)*: Erkek gibi hareket eden kızlar için söylenir (OAS, 737). // *Erkek Fatma* (ÖDS, 211).

Ese: bk. İsa

- *Ese*: İsa tahrifi (LO).
- *Ese dostum, Musa dostum; dolaştım Şam'ı, Halep'i, koynumdaki kese dostum*: İnsanın en yakın dostu, istediği anda istediği gibi harcayacağı kendi emeğiyle kazandığı paradır (TTA, 427).
- *Ese'yi, Musa'yı tanımaz; salt kendini bilir*: Hiç kimseyi dikkate almayarak kendi bildikleri doğrultusunda hareket eden insanların bu tavrını vurgulamak için söylenen bir atasözüdür (TTA, 428).
- *Ali Veli Duralu beş de ondan ilerü Ese Musa Mustafa bir dalaşman bir köse biri rahmetli atan bir de hortlayup yatan* (BTL III, 393).
- *Nerede Ese (İsa), orada köse*: O her zaman arkadaşının bulunduğu yerdedir; tanınmış, iş bilir adam ne yapıyorsa ben de onu yaparım (DS, 824). // *Nerede Ese/İsa orada köse*: Birbirinden ayrılmazlar; tanınmış, başarılı kişilerin yaptığını yaparım; serüven aramam (ÖDS, 383). // *Nerede Ese (İsa) orada köse* (BTL IV, 563).

Eset Efendi:

- *Eset Efendi'nin çadırı*: Soğuk ev, soğuk yer (ASYK, 78).

Eşe: bk. Ayşe, Anşa

- *Eşe eğirdi, Fadik dokudu, kel kız da bez sahibi oldu* (ASYK, 79).

Fadik: bk. Fatti

- *Fadik gölde çimdi*: Üstünkörü yapılan iş hakkında kullanılır (BAAD II, 129, Amasya).
- *Eşe eğirdi, Fadik dokudu, kel kız da bez sahibi oldu* (ASYK, 79).

Fadime Ana:

- *Fadime Ana'nun yunmuş yıkanmış küpü*: Çok temiz insan, eşya (ASYK, 82).

Fahrettin Kerim:

- *Fahrettin Kerim*: Küçük boy rakı; rakı şişesi (ÖDS, 218).

Fatma (Hanım)/Fatmacık:

- *Abayı yaktı Fatma'nın (Fatmacığın) bezine*: Onun gösterişine, giyimine gönlünü kaptırdı (DS, 429). // *Abayı yaktı Fatma'nın/Fatmacığın bezine* (ÖDS, 1).
- *Aş deliye, kabak Fatma'ya kaldı* (BAAD II, 103, İçel).
- *Düğünde Fatmacığın adı mı okunur?*: Pek çok insanın katıldığı düğün töreninde, insanın kendisine gerekli önemin verileceğini sanması boş bir hayaldir (TTA, 374). // *Düğünde Fatmacığı kim bilir!* (AS, 212; STA, 124). // *Düğünde Fatmacığı kim bilir?* (TTA, 374). // *Düğünde Fatmacığın adı anılmaz* (TTA, 374).
- *Dümbücük nerde, Fatmacık orda* (BAAD I, 295, Gaziantep).
- *Eşecük'te Fatmacuğ'u kim tanır?* (ASYK, 79).

- *Fatmacığın pazarda adı olmaz*: Pazara düşmüş bir şey, eski değerini kaybetmiş demektir (TTA, 452). // *Fatmacığın pazarda adı olmaz* (STA, 124).
- *Herkes sakız çiğner ama, Fatma Hanım gibi şaklatamaz* (TTA, 527).
- *İşi bilir Fatma, birini kor, birini işler; onu da kor, köpek taşlar*: İşlerini yarım bırakmayı alışkanlık edinen kimselerin durumunu belirtmek için kullanılan bir atasözüdür. (TTA, 565).
- *Köylü Fatma'yı, el uşağı yatmayı sever*: Hiç kimse başkasının işini kendi işi kadar önemseyerek yapmaz (TTA, 673).

Fattık:

- *Anamızın adı Fattık, öyle olsa da battık, böyle olsa da battık*: İçinde bulunduğu zor durumdan kurtulma şansı olmayan insanların bu durumlarını belirtmek için kullandıkları bir atasözüdür (TTA, 157). // *Anamızın adı Fattık, öyle olsa da battık, böyle olsa da* (BAAD I, 231, Konya).

Fatti: bk. Fadik

- *Anşa eğirdi, Fatti dokudu, kel kız da bez sahibi oldu* (ASYK, 26).

Fosforlu Cevriye:

- *Fosforlu Cevriye*: argo. (Çok tutulmuş bir türküden telmihen) Çok boyalı, gösterişli kenar mahalle güzeli (OAS, 821).

Garip Ömer:

- *Ağlayan ağlasın Garip Ömer'i, gitti eşeği kaldı semeri*: Birinin uğradığı zararları alay etmek için söylenir. (BAAD II, 96, Trabzon).

Güllü:

- *Ali evlendi, Güllü gelin oldu* (ASYK, 21).

Gülsüm/Güssün:

- *Gitti Gülsüm geldi Gülsüm, Azrail ettiğini bulsun: dey*. İnsan mizacını değiştirmenin mümkün olamayacağını sitem yollu anlatır (OAS X, 150). // *Gitti Gülsüm, geldi Gülsüm; Azrail ettiği ile kalsın*: Gelenin gidenen hiçbir farkı yok; gelen, gidenin benzeri, eşi anlamında kullanılan bir atasözüdür (TTA, 475). // *Elen Gülsüm, gelen Gülsüm; Ezrayil ettiğini bulsun* (BAAD I, 300, Rize). // *Gitti Gülsüm, geldi Gülsüm, Azrail ettiğini bulsun* (ÖDS, 233). // *Gitti Gülsüm, geldi Gülsüm, Azrail ettiğini bulsun* (ASYK, 86).
- *Güssün'ün yerine Güssün, Azrail ettiğinden bulsun* (BAAD I, 324, Ordu).
- *O Güssün, bu Güssün, herkes (Azrail) ettiğini bulsun*³⁸: Kötülük yaparak üzüntülere sebep olanlara, bu üzüntülerin bir gün kalmayacağını anlatmak, kötülük yapan kimselerin eline bir şey geçmeyeceğini belirtmek ve o kimselere bir nevi serzenişte bulunmak için söylenen söz (ASYK, 133).

Güssün: bk. Gülsüm/Güssün

³⁸ Hikâyesi için bk. Üçer, 1998: 245.

Habip:

- *Habip'ti Burgaz'ın dayağı, Habip öldü Burgaz gene basbayağı* (BAAD I, 325, Kırklareli).

Hacı Ahmet:

- *Ne arar Hacı Ahmet'de kav çakmak* (BAAD I, 364, İzmir; Manisa).

Hacı Emin:

- *Aptessiz Hacı Emin'e namaz mı dayanır?* (BAAD I, 233, Konya).

Hacı Mandal:

- *Hacı Mandal Mührü*³⁹: Dediğim olsun da sonu nereye varırsa varsın (İDBÇ, 64).

Hacı Mehmet:

- *Akşam Hacı Mehmet, sabah eskici Yahudi*: Kimileyin kendini iyi, doğru adam gibi gösteren hileci, dalavereci (DS, 458; STA, 16). // *Akşam Hacı Mehmet, şimdi eskici Yahudi mi?*: İnsan, bildik bir insan hakkında farklı değerlendirmelerde bulunmamalı (TTA, 129). // *Akşam Hacı Mehmet, sabah eskici Yahudi* (ÖDS, 31).

Hacı Murat/ Kel Murat:

- *İnadım inat, adım kel (Hacı) Murat*: Söz ve eyleminde direnen, çok inatçı kişilerin durumu (DS, 742). // *İnadım inat, adım Hacı Murat*: “İnadımdan kesinlikle vazgeçmem” anlamında kullanılır (MBTS, 1403). // *İnadım inat adım Hacı Murat* (ÖDS, 289). // *İnadım inat, adım Kel Murat*: Söylediğinden, kendi bildiğinden vazgeçmeyen kimselerin inatçılığını vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 551). // *İnadına inat adım kel Murat*: İnadında ısrar etmek hâlinde söylenir (OAS X, 176).

Hacı Mustafa:

- *Kim kimi öğütledi, Hacı Mustafa sayıkladı*: Gizlice alınmış, başkalarının duymaması gereken bir durumu veya bir kararı birilerinin gizli gizli başkalarına duyurmaları durumunda kullanılan bir atasözüdür (TTA, 641).

Hacı Ömer:

- *Hacı Ömer Kabe'den getirmiş, “Azımızı çoğa tutsunlar” demiş*: Hediye verilirken değerli-değersiz ayırımının yapılmaması için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 495). // *Hacı Ömer Ka'beden getirmiş, azımızı çoğa tutsunlar demiş* (BTL II, 484).
- *Vardım baktım Hacı Ömer oturmuş kürkünü yamar; ben ondan güz yünü umarım, o benden yapağı umar* (BAAD I, 396, Isparta).

Hacı Pintoros:

³⁹ Hikâyesi için bk. Pala, 2005: 64.

- *Hacı Pintorosa kavuşmak: argo. Dayak yemek: Canın hacı Pintorosa kavuşmak istiyor galiba* (OAS, 972). // *Hacı Pintoros'a kavuşmak: Dövülmek, dayak yemek; ölmek* (ÖDS, 259). *Hacı Pintorosa kavuşmak: Aptal aptal bakmak* (MBTS, 1623).

Hacı Veli:

- *Dediğini deyip Hacı Veli'ninkini yemek: Fikrinde inat etmek* (BAAD II, 117, Denizli).

Haço:

- *Koy desinler Haço'nun hançeri var* (ASYK, 123).

Halil:

- *Ben ağlarım Halil diye, Halil ağlar harnep diye (harnep 'keçiboynuzu')* (BAAD II, 107, Niğde).
- *Halil olsun da çamurdan olsun: 'Adı Halil olanlar, iyi insan olur.'* anlamında kullanılır. (ASYK, 93).

Halis:

- *Halis'in oğlu, Muhlis'in davarını gütmmez* (ASYK, 93).

Halit Ağa:

- *Bu lamlar, bu cimler; Halit Ağa köpeği isteye* (BAAD I, 265, Rize).

Hamza:

- *En akıllısı (akıllımız) Hamza, o da üç (kırk) gündür direkte bağlı: Bir kimse akılsız bir iş yaptığı zaman söylenir* (MBTS, 851).

Hasan/Hasen:

- *Hasan abdalı gibi: Bir karşılık beklemeden çalışan* (BAAD II, 136, Niğde).
- *Hasan almaz, basan alır: Oyuna bakan değil, katılan kazanır* (ÖDS, 262). // *Hasan almaz, basan alır* (ASYK, 94).
- *Hasan dayının abası, kâh oğlu giyer, kâh babası* (STA, 200).
- *Hasan, eliyle götüne kabak asan: Kendi aleyhine söz çıkmasına yol açan* (BAAD II, 136, Kayseri).
- *Hasanlar Hasanlar, dillerdir baş kesenler* (BAAD I, 327, Konya).
- *Bu Hasan'a, bu Hüseyin'e; ne (b..um) kaldı pay kesene: Bir işin başında bulunup herkesin hakkını verdiği hâlde, kendi hakkını alamayan kimselerin durumunu ifade eden bir atasözüdür* (TTA, 276). *Bu Hasan'a bu Hüsen'e, bokum kaldı pay kesene* (BAAD I, 265, Bitlis).
- *Çakmak Hasan, kibrit Hüseyin: Serseri, külhanbeyi* (BAAD II, 113, Kıbrıs).
- *Duyuldu Hasan'ın böreği* (BTL III, 453).
- *Yağma Hasan'ın böreği: Kimsenin korumadığı bir yararlanma kaynağı. Her yanından sömürülmekte, sahip olan yok* (DS, 930). // *Yağma Hasan'ın böreği: Herkesin istediği gibi faydalandığı, bir sahipleneni bulunmayan kaynak* (MBTS, 3343). // *Yağma Hasan'ın böreği: Hakkı olan veya olmayan herkesin yararlandığı kaynak* (TS, 2107). // *Yağma Hasan'ın böreği: Hakkı olmayan kişilerin sömürdüğü şey* (OAS, 2995). // *Yağma Hasan'ın böreği* (ÖDS, 493; BTL IV, 810).

• *Adın ne? Hasen (Hasan); faydan yoksa ha ben ha sen:* İnsan hangi işte çalışırsa çalışsın, hangi görevde bulunursa bulunsun o işten veya görevden hem kendi hem toplum yararına bir takım faydalar temin etmelidir (TTA, 104).

Hasan Ağa:

• *Gel Hasan Ağa'nın yalısına:* Beklenmedik bir durum karşısında söylenir. (BAAD II, 131, Trabzon).

Hasan Ali:

• *Hasan Ali türküsü* (BAAD I, 327, Sivas).

Hasan Bey:

• *Kapı baca dayalı, Hasan Bey'in hayatı* (ASYK, 111).

Hasan Usta:

• *Benim canımı Hasan Usta mı çekikledi?* (BAAD I, 253, Giresun).

Hasen: bk. **Hasan**

Has(s)o:

- *Haso hesabını bilir* (BAAD I, 328, Gaziantep).
- *Hasso eşiğe çıkmaz, kurt içeri (dışarı) gelmez* (BAAD II, 136, Kars).

Hatip:

• *Hatip'in eşiği gibi küreğe yan vermek* (BAAD II, 137, Niğde).

Hatipoğlu:

• *Hatır için seviyorsan Hatipoğlu'nun arabını da sev*⁴⁰: Ölçülü olmak gerektiğini belirtmek için kullanılan bir söz (ASYK, 94).

Haydar: bk. **Haydar, Heydo**

• *İt doydu da Haydar mı kaldı?* (BAAD I, 338, Gaziantep; Niğde; Malatya). // *İt doysun da Haydar'a kalsın* (BAAD II, 142, Niğde). // *İt buldu da Haydar mı kaldı?* (ASYK, 106).

• *İt durur, Haydar durmaz:* Aşağılık kimseler bir şey yapmazken, kendisinden herhangi bir kötülük beklenmeyen kimselerin olumsuz tavırlar takınması durumunda söylenen bir atasözüdür (TTA, 568). // *İt durur, Haydar durmaz* (BAAD I, 145, Malatya).

Haydo: bk. **Haydar, Heydo**

• *Haydo yidi, kaldı iti* (BAAD I, 328, Bitlis).

Heno:

• *Üş gün Heno bezenür, kılını çeker ozanur* (BAAD I, 395, Bitlis).

Heydo: bk. **Haydar, Haydo**

- *Aş bişti, Heydo yerişti* (yerişmek 'yetişmek') (BAAD I, 237, Bitlis; Van).
- *Heydo yidi, kaldı iti* (BAAD, I, s. 331, Bitlis)

⁴⁰ Hikâyesi için bk. Üçer, 1998: 231.

Hızır Ağa:

- *Akıllımız Hızır Ağa, parmağını saldı bardağa:* Aklını gereği gibi kullanmayan bön, budala, aptal birinin nerede, ne zaman, ne yapacağı belli olmaz (TTA, 125).

Hoca Ali: bk. **Ali Hoca**

Hüse(yi)n:

- *Bu Hasan'a, bu Hüseyin'e; ne (b..um) kaldı pay kesene:* Bir işin başında bulunup herkesin hakkını verdiği hâlde, kendi hakkını alamayan kimselerin durumunu ifade eden bir atasözüdür (TTA, 276). // *Bu Hasan'a bu Hüsen'e, bokum kaldı pay kesene* (BAAD I, 265, Bitlis).
- *Çakmak Hasan, kibrit Hüseyin 'serseri, külhanbeyi'* (BAAD II, 113, Kıbrıs).

İbiş:

- *İbiş gibi:* Alığa benzer; davranışları ve yüzü gülünç olan; etrafındakileri güldüren saf kişi (ÖDS, 278).

İdris:

- *İdris'in üğüttüğünü yemek*⁴¹: Başkalarının çalışmalarından yararlanan ve bunun farkında olmayan, sorumsuz kişilere söylenen bir söz (ASYK, 101).

İmir:

- *İmir'in iti gibi titremek* (ASYK, 103).

İmir Gazi:

- *İt mi, İmir Gazi mi?* (BAAD I, 338, Gaziantep; Niğde)

İsa: bk. **Ese**

- *İsa bıçağı göğe çekti* (BAAD I, 337, Gaziantep)
- *Nerede Ese (İsa), orada köse:* O her zaman arkadaşının bulunduğu yerdedir; tanınmış, iş bilir adam ne yapıyorsa ben de onu yaparım (DS, 824). // *Nerede Ese/İsa orada köse:* Birbirinden ayrılmazlar; tanınmış, başarılı kişilerin yaptığını yaparım; serüven aramam (ÖDS, 383). // *Nerede Ese (İsa) orada köse* (BTL IV, 563).

Kadir:

- *Adın Kadir olacağına, kaderin kader olsun:* Kişinin iyi bir isminin olması ona fazla bir şey kazandırmaz; talihinin güzel olması ise çok şey kazandırır (TTA, 437). // *Adın Kadir olacağına, kaderin kader olsun* (BAAD I, 30, Isparta).
- *Adın Kadir olmuş kader olmamış, neylesin kayın peder* (BAAD I, 216, Aydın).
- *Ustam(ız)ın adı Kadir, elim(iz)den gelen budur:* Bir kimse kendisine verilen işi, o iş hakkında bildiği her şeyi kullanarak bitirmeli; daha iyisi ile ilgili bilgi ve yeteneğinin olmadığını açık yüreklilikle belirtmeli (TTA, 846).

Kadire:

⁴¹ Hikâyesi için bk. Üçer, 1998: 233.

Kadı kızı Kadire, geldi çıktı sedire: Soyuna sopuna güvenerek kurum satan, elini işe sürmeyen kimseler için kullanılır (MBTS, 1505; DS, 407). // *Kadı kızı Kadire, geldi çıktı sedire*: Kendini soylu sopluy diye satıyor, üst başa kuruluyor; elini işe sürmüyor (DS, 756). // *Kadı kızı Kadire, geldi çıktı sedire* (ÖDS, 302). // *Kadı kızı Kadire, geldi çıktı sedire*: Toplumdaki konumuna göre hareket etmeyen, haddini aşacak davranışlarda bulunan kimselerin durumunu belirtmek için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 583).

Kamber/Kanber⁴²:

- *Kambersiz düğün olmaz*: (Ar. *kanber* ‘sadık köle’) Her toplantıda veya her işin içinde bulunmak merakında olanlar için yarı sitem, yarı şaka olarak söylenen bir söz (TS, 1052; BTL III, 835). // *Kambersiz düğün olmaz*: Her toplantıda veya her işin içinde bulunmak merakında olan kimseler için yarı şaka yarı ciddi olarak söylenen bir atasözüdür (TTA, 590). // *Kambersiz/Kanbersiz düğün olmaz*: *Kanber* ‘Hz. Ali’nin kölesi’) Her işin içinde, her toplantıda bulunmak merakında olanlar için sitem ve şaka yollu söylenen deyim (MBTS, 1540). // *Kambersiz/Kanbersiz düğün olmaz*: Her toplantıda, her işin içinde olanlar için söylenir (OAS, 1352). // *Kambersiz düğün olmaz/olur mu?* (STA, 180). // *Kambersiz düğün olmaz (olur mu?)*: En çok ilgili olan kişi bulunmadan bu işin tadı çıkmaz (DS, 761). // *Kambersiz düğün olmaz* (ASYK, 110).
- *Güreş güreş hep Kamber alta gelir* (BAAD II, 134, Afyon).
- *Keş gelirse iyi Kamber, keş gelmezse kötü Kamber*: Bir insandan çıkar sağladıklarında o insana iyi, çıkar sağlamadıklarında ise kötü diyen kimselerin bu yanlış tutumunu yermek için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 627).
- *Sıra geldi Kamber’e, hem vura hem döndere*: Eline olanak geçtiği zaman hiçbir kanun ve kural tanımayan, istediği gibi hareket eden kimselerin bu tutumunu vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 788). // *Sıra geldi Kamber’e, hem vura hem döndere* (BAAD II, 164, Van).

Kamer:

- *Adı Kamer, gönül umar*: İnsan bazen, karşısındakiler hiç akıl etmediği halde, birlikte olduğu insanlardan bazı beklentiler içinde bulunabilir (TTA, 104).

Kamil Efendi:

- *Kamil efendi*: Eş, zevce, kadın (ÖDS, 310).

Kara Ali:

- *Gel Kara Ali, git Kara Ali; kına gecesine yok Kara Ali*: Çeşitli işlerin yapılmasında ve sorunların çözülmesinde kendisinden faydalanılan birini, herhangi bir işin yapılmadığı veya davetin verildiği yerlere seslenmemesi durumunda kullanılan bir atasözüdür (TTA, 466).

Kara (Ali) Fakı:

- *Kara Fakı’ya yazdırdık, daha kötü bezdirdik*: Bir kişiyi, bir işi kötü durumdan kurtarmaya çalışırken, daha kötü bir hale getirildiğini vurgulamak için kullanılan

⁴² Arzu ile Kamber hikayesinin kahramanı Kamber ile ilişkili değildir.

bir atasözüdür (TTA, 596). // *Kara (Ali) Fakı'ya yazdırdık, daha beter azdırdık* (BAAD II, 144, Niğde; Gaziantep; Van).

Kasap Kodoş:

- *Cefayı biz çektik, safayı kasap Kodoş* (STA, 169).

Kassemoğlu:

- *Kassemoğlu'nun bakırı:* (Yüz için) kırmızı; utanmaz (BAAD II, 146, Niğde). // *Yüz değil, Kassemoğlu'nun bakırı:* Utanmaz kimseler hakkında kullanılır (BAAD II, 175, Niğde).

Kazaz Artin:

- *Kazaz Artin gibi lâf ediyor:* Çok nekre, hazırcevap ve tumturaklı konuşan kimseler için kullanılır (MBTS, 1624).

Kâzım:

- *Ne Ali ne Veli ne Kâzım; herkese bir ev lazım:* Ne bazı insanların iyiliği, ne bazı insanların öğüdüne de bazı insanların verdiği sözler geçerlidir. En doğrusu insan kendine ait bir evinin olmasına gayret etmelidir (TTA, 718).

Keçel Abbas:

- *Ağaya yaradı, beye yaradı; keçel Abbas'a yaramadı:* İnsanların pek çoğu yapılan bir iyiliği giderilen bir eksikliği şükranla karşılayıp bundan memnun oldukları hâlde, bazı insanları ne yapılırsa yapılsın, memnun etmek mümkün değildir (TTA, 111). // *Ağaya yaradı, beye yaradı, Keçel Abbas'a yaramadı* (BAAD I, 218, Kars).

Keçel Hasan:

- *Ya keçel Hasan, ya Hasan keçel!* (keçel 'kel' < Az.) (BTL IV, 236).

Keçel Mısto/Keçel Mista:

- *Sen nerde, Keçel Mısto'nun ahırı nerde:* Bir kimsenin çok değersiz, adeta hayvandan da aşağı olduğunu vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür (?) (TTA, 782). // *Sen nere keçel Mista'nın ahırı nere* (BAAD I, 381, Van).

Keçel Mista: bk. Keçel Mısto

Kel Ali:

- *Kel Ali'nin bağı* (ASYK, 115).

Kel Fatma:

- *Anam anam dediği, hamam anası Kel Fatma değil mi?:* Nasıl olursa olsun, bir insanın en yakın olan annesidir ve her insan için kendi annesi dünyanın en güzel annesidir (TTA, 156). // *Anam anam dediği hamam anası Kel Fatma değil mi?* (ÖDS, 41).

- *Karma, katma, kel Fatma:* 'Karışık, her biri değişik' anlamında (ASYK, 113).

Kel Hatçe:

• *Adın ne? Kel Hatçe; koltuğunda çit bohça, cebinde yok bir akçe; kurna başında yer gözetir: İnsan haddini bilmeli; tavır ve davranışları toplum içindeki konumuna uygun olmalıdır (TTA, 104).*

Kel Mahmut:

• *Vermemiş (vermeyince) mabut, neylesin (ne yapsın) Kel Mahmut: Allah insana bir takım yetenekleri, mal veya para vermeyi uygun görmemişse, kişinin yapacağı bir şey yoktur (TTA, 860).*

Kel Murat: bk. Hacı Murat

Kel Sinan:

• *Atar atar vuramaz, Kel Sinan da iştahından duramaz (BAAD II, 103, İçel).*

Kel Veli:

• *El âlem muhtarın kızını onarır, bir şeycikler yok; biz Kel Veli'nin kör eşeğine dolanırız, jandarma peşimize düşer: Bazı insanların işlediği çok büyük suçlara kimsenin bir şey dememesini, bazı insanların ise sıradan suçlardan dolayı devletin takibine alındığını vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 396). // Elâlem muhtarın kızını onarır bir şeycikler yok, biz Kel Veli'nin kör eşeğine dolanırız cenderme peşimize düşer (BAAD II, 42, İçel). // Elalem muhtarın kızını onarır bir şeycikler yok, biz Kel Veli'nin kör eşeğine dolanırık candarma peşimize düşer. (BAAD II, 123, İçel).*

Kenan: bk. Sinan

• *Falan öldü, filan öldü, bir gün derler Sinan (Kenan) öldü (ASYK, 82).*

Kerem:

• *Kerem'in arpa tarlası gibi yanmak: Aşk yüzünden derin acı çekmek (ÖDS, 332). // Kerem'in arpa tarlası gibi yanmak (BAAD I, 348, Malatya). // Kerem'in arpa tarlası gibi yanmak: Çok derin bir aşk acısını belirtmek için kullanılır (OAS X, 195). // Kerem'in arpa tarlası gibi yanmak (BAAD II, 147, Niğde; İçel). // Kerem gibi yanmak (ADS, 282).*

Kırıkör: bk. Kırkör

• *Gün battı, gâvur (Kırıkör) yattı: Gayrimüslimlerin, yatsı namazı kılmadıklarından, erkenden yattıklarını belirtmek için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 488).*

Kırkör: bk. Kırkör

• *Bizim evde yalanırsın, Kırkör'un bağında mı ürürsün?: Nankör, iyiliği bizden görüyorsun. Neden bize hizmet etmiyor da yabancılara hizmet ediyorsun? (DS, 539; ÖDS, 104). // Bizim evde yalanırsın, Kırkör'un bağında ürürsün (TTA, 267). // Bizim evde yalanırsın, Kırkör'un bağında mı ürürsün? (TTA, 267).*

• *Manastıra hor bakma, Kırkör gibi er yatar: İnsan hiçbir şeyi ve hiçbir kimseyi küçümsememeli. Hor görülen birçok insan, küçümsenen pek çok şey sanıldığından*

da değerlidir (TTA, 698). // *Manastırı beğenmezsin, anda Kirkor gibi er yatar* (BTL IV, 408).

Kör Ayvaz:

• *Vurdumduymaz Kör Ayvaz*: Hiçbir şeye aldırış etmeyen, duygusuz (DS, 928). // *Vurdumduymaz Kör Ayvaz* (DS, 407; ÖDS, 491). // *Vurdumduymaz, Kör Ayvaz* (TTA, 861).

Kör Hamza:

• *Kör Hamza geldi galiba* (BTL IV, 148).

Kör Ömer:

• *Ortaköylü Kör Ömer, oturmuş kürkün yamar; ben ondan ekmek umarım, o benden ufak (ekmek kırıntısı) umar* (BAAD II, 158, Niğde).

Kör Salih:

• *Talih değil, kör Salih*: Kendini talihsiz olarak belleyenlerin kullandıkları kinaye yollu söz (OAS X, 302). // *Talih değil, Kör Salih*: Kötü şans (ÖDS, 461). // *Aleme talih, bize Kör Salih* (ÖDS, 34). // *Áleme (herkese) talih, bize Kör Salih mi?* (DS, 460; STA, 214).

Kürkçü Bekir: bk. **Bektaş Ağa, Deli Ahmet, Deli Bekir, Terzi Mahmut**

• *Yırtılan Kürkçü Bekir'in yakası*: Zararları hep aynı -varlıklı- kişinin görmesi durumunda söylenir (ASYK, 168).

Kürt Mehmet:

• *Alavere dalavere Kürt Mehmet nöbete*: Döndürülüp dolaştırılıp bir işin daima aynı kimsenin üzerine yüklendiğini ifade etmek için kullanılır (MBTS, 91). // *Alavere dalavere Kürt Mehmet nöbete*: Bir işi veya bir sorumluluğu gürültüye getirerek daima aynı insanın üzerine yıkmak ve işin içinden sıyrılmak anlamında kullanılır (OAS, 63). // *Alavere dalavere Kürt Mehmet nöbete*: Bütün oyunlar, yükü bilgisiz ve kimsesiz kişinin sırtına yüklemek için (STA, 16; DS, 459). // *Alavere dalavere, Kürt Mehmet nöbete* (ÖDS, 33).

Leyla:

• *Düttürü Leylâ* (AS, 41).
• *Leylâ olmak*: Sarhoş olmak (ÖDS, 363).
• *Mecnun sever Leyla'yı ben severim Mevla'yı* (ASYK, 129).

Mado:

• *Mado'ya dönmek*: Çok yemek yiyip çatlayıp ölmek. (*Mado*: Çok yemek yiyip de ölen -halk söyleyişi ile, çatlayan- bir adam (ASYK, 127)).

Mahmut:

• *Mahanayı Mahmut etmek* (BAAD I, 361, Gaziantep).

- *Mahmut'un öküzü, bakar iki gözü* (BAAD I, 361, Balıkesir).

Manav Mustafa:

- *Beş paralık kof kozluğu var, manav Mustafa'yı beğenmez*: Kendi malını karşısındakinin malından üstün gören, kibirli insanların durumunu ifade etmek için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 240).

Maraşoğlu:

- *Maraşoğlu'nun abası, kâh kızı giyer kâh babası* (ASYK, 128).

Mehmet Ali:

- *Dağlar Mehmet Ali çağırıyor* (BTL III, 386).

Mehmet:

- *Ahmet ölür, Mehmet gömülür* (BAAD I, 34, Giresun).
- *Bayağı Mehmet, bayağı borkü: eski hamam eski tas* (DS, 520). // *Bayağı Mehmet, bayağı borkü* (STA, 47).
- *Ye Mehmet Ye!*⁴³ : (İDBÇ, 204).

Mehmed/t Ağa/Efendi: bk. Memmed Ağa

- *Ahmet Ağa'dan bir batman üzüm, Mehmet Ağa'yı suya bas* (ASYK, 17).
- *Evin evime karşı, bağın bağuma karşı, senin karın öldü, benim kocam öldü, işte böyle Mehmet Ağa* (BAAD II, 129, Niğde).
- *Keyif benim köy Mehmet Ağa'nın*: 'Hiçbir şeyi tasa etmiyorum, işlerim yolunda' anlamında kullanılan bir söz (TS, 1149). // *Keyif benim köy Mehmet Ağa'nın*: 'Kim olursa olsun, kimsenin işime karışmasını istemem' anlamında (OAS, 1530). // *Keyif benim köy Mehmet Ağa'nın*: Canım nasıl isterse, nasıl hoşuma giderse öyle hareket ederim, kimse işime karışmasın (MBTS, 1666). // *Keyif benim köy Mehmet Ağa'nın* (ÖDS, 334).
- *Keyif senin amma, bağ Mehmet Ağa'nın*: İnsan başkalarına ait şeylerle mutlu olmaya, güzel bir hayat yaşamaya çalışmalı; kendi malı, kendi olanaklarıyla mutlu bir hayat sürmeye gayret etmelidir (TTA, 628).
- *Sarı çizmeli Mehmet Ağa (Efendi)*⁴⁴: Kim olduğu, nerede oturduğu bilinmeyen tanınmamış kimseler için söylenir (MBTS, 2677). // *Sarı çizmeli Mehmet Ağa (Efendi)*: Kim olduğu, nerede oturduğu bilinmeyen kimse (BTL III, 281; TS, 1703). // *Sarı çizmeli Mehmet Ağa (Efendi)*: (MBTS, 591). // *Sarı çizmeli Mehmet Ağa*: Adresi ve kimliği belirlenmemiş bir kişi (DS, 867). // *Sarı Çizmeli Mehmed Ağa*: Orduda (asker) anlamında (BTL I, 362). // *Sarı çizmeli Mehmet Ağa* (ÖDS, 430; ASYK, 144).

Mehmet Ali:

- *Paran olursa Mehmet Ali'sin, paran yoksa başı açık delisin*: Parası olan insan akıllı ve değerlidir, parası olmayan insan akılsız ve güçsüzdür (TTA, 757). // *Paran olursa Mehmet Ali'sin, paran yoksa başı açık delisin* (BAAD II, 78, Afyon).

⁴³ Hikâyesi için bk. Pala, 2005: 202.

⁴⁴ Hikâyesi için bk. Pala, 2005: 181.

Memili:

- *Akıl olmazsa neylesin fikir, Memili karıyı boşadı, neylesin Bekir* (ASYK, 18).

Memmed Ağa: bk. **Mehmed/t Ağa**

- *Kendi başına Memmed Ağa* (ASYK, 116).
- *Keyf sizin, köy Memmed Ağa'nın* (ASYK, 117).

Meraklı Melahat: bk. **Meraklı Raziye**

- *Meraklı Melâhat:* Tecessüs duygusu ile her şeyi araştıran, öğrenmek isteyen kimseler için kullanılır (MBTS, 2009).

Meraklı Raziye: bk. **Meraklı Melahat**

- *Meraklı Raziye:* Tecessüs duygusu ile her şeyi araştıran, öğrenmek isteyen kimseler için kullanılır (MBTS, 2009).

Meryem:

- *Senin gözün ayıranda, benim gözüm Meryem'de:* Aynı işi yaptıkları hâlde amaçları farklı olan insanların durumunu vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 782).

Molla Hasan:

- *İki Kürt, bir Molla Hasan* (BAAD I, 334, Sivas).

Molla Hünkâroğlu:

- *Molla Hünkâroğlu(-nun torunu):* -Alay yollu- zengin ve asil kişi (BAAD II, 155, Niğde).

Muhlis:

- *Halis'in oğlu, Muhlis'in davarını gütmez* (ASYK, 93).

Murat:

- *Her okuyan Molla Penah olmaz, her katırcı Murat:* İnsan okumakla, belli işleri yapmakla arzu ettiği göreve gelemeyiz; arzu ettiği kişiliğe kavuşamaz (TTA, 520).
- *İnadım inat, kör Murat* (ASYK, 103).

Murteza Ali:

- *Mert merdi keser, Murteza Ali her ikisini de:* Mert insan, kimsenin kendisinden daha mert olmasını istemez; ancak öyle insanlar vardır ki kendisi dışında hiç kimseyi mert kabul etmez (TTA, 705).

Musa:

- *Musa'ya horoz tepmiş de kırk gün yatmış* (BAAD I, 363, Ordu).
- *Adı Musa, boyu kısa, sakalı köse olandan kendini sakın:* İnsanların fiziğine bakarak o insanların kişiliği hakkında bazı sonuçlara varmak Anadolu'da oldukça yaygındır (TTA, 104). *Adı Musa, boyu kısa, sakalı köse olandan kendini sakın!* (BTL I, 40).
- *Adın ne? Musaaa! Benim de Musa ama, o kadar uzun değil:* İnsanın toplum içindeki mevkisi ve görevi ne olursa olsun, faydalı şeyleri yalnız kendisi için değil,

diğer insanlar için de istemelidir. (TTA, 104) // *Benim adım da Musa, ama az kısa: Kişi yaptığı işlerde, tutum ve davranışlarında ölçülü olmalı; hiçbir zaman aşırıya kaçmamalıdır (TTA, 238). // Musa, o kadar da uzun boylu değil⁴⁵: Bir şeyi çok uzatan, can sıkın şeylerde ve yanlışlarda ısrarda bulunanlara bir ihtar mahiyetinde olan deyim (ASYK, 130).*

• *Ali Veli Duralu beş de ondan ilerü Ese Musa Mustafa bir dalaşman bir köse biri rahmetli atan bir de hortlayup yatan (BTL III, 393).*

• *Ese dostum, Musa dostum; dolaştım Şam'ı, Halep'i, koynumdaki kese dostum: İnsanın en yakın dostu, istediği anda istediği gibi harcayacağı kendi emeğiyle kazandığı paradır (TTA, 427). // Musa kardeş, İsa kardeş; yanındaki kese kardeş: İnsanın ne kadar yakın akrabası, dostu olursa olsun, en yakın dostu kendi kesesidir (TTA, 712).*

Mustafa:

• *Ali Veli Duralu beş de ondan ilerü Ese Musa Mustafa bir dalaşman bir köse biri rahmetli atan bir de hortlayup yatan (BTL III, 393).*

• *Felek Mustafa'ya yâr olmadı: Talihi yaver gitmedi, şans yardım etmedi (MBTS, 931). // Felek Mustafa'ya yâr olmadı (BTL III, 658). // Felek Mustafa'ya yâr olursa neler olur? (STA, 215).*

• *'Mus, mus' diyeceğine, bir kere 'Mustafa' de: Yaptığı işi sürüncemede bırakan kimselerin durumunu vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 712).*

Mustafa Ağa: bk. Ağa Mustafa

• *Akşamdan sonra safa, hoş geldin Mustafa Ağa (Ağa Mustafa)!: Zamansız gelen kimse, vakitsiz söylenen söz ve yapılan davranış hiçbir zaman hoş karşılanmaz (TTA, 130).*

Mülayim Ağa/Efendi:

• *-Adın ne? -Mülayim Ağa. -Sert olsan ne halt edersin!: Yumuşak davranıyorum; çünkü sert davranmakla bir şey elde edemeyeceğimi biliyorum. (DS, 407, 436; ÖDS, 10). // Adın ne? Mülayim Efendi. Sert olsan ne yapacaksın?: İnsanlar birbirlerinin yanlış ve kötü tavırlarına belli bir yere kadar dayanabilir, sonrası için birbiriyle olan münasebetlerini keserler (TTA, 105).*

Nallı Fatma:

• *Nallı Fatma (karı) (BAAD I, 364, Afyon).*

Nazlı Hanım:

• *Nazlı Hanım'ın büzme çarığı: Nazlı kişiler (ÖDS, 379). // Nazlı Hanım'ın büzme çarığı (BAAD I, 364, Gaziantep).*

Nikola:

• *Abbas'ı bilmez, papazı bilmez; ölmüş Nikola'ya vay Vasil der: İnsan her durumda ve ortamda bildiği ya da bilgi sahibi olduğu konularda konuşmalı. Bilmediği, bilgi sahibi olmadığı bir konuda konuşan insan hem yanlış düşer hem toplum tarafından sevilmez hem de çok zor durumlarda kalabilir (TTA, 83).*

⁴⁵ Hikâyesi için bk. Üçer, 1998: 246.

Niyazi:

- *Niyazi olmak*: Boşu boşuna zarar görmek, yok yere yaralanmak, ölmek (ÖDS, 384).

Nuriye:

- *İşçi Emin'in Nuriye*: Çok çalışan kadın (ASYK, 105).

Okçuoğlu:

- *Okçuoğlu hesabı*: Dalavereli hesap (BAAD II, 157, Niğde).

Omar:

- *Omar'dan (kumardan) gelmez, damardan gelir*: Bir insana başkasından gelecek yardım fazla bir işe yaramaz. Önemli olan insanın kendisinin kendisine yeterli olmasıdır (TTA, 736).

Osman:

- *Aklın Osman'la, fikrin Osman'la; ineğin bir dana doğursa gütsen Osman'la* (BAAD II, 98, Niğde).
- *Asmandan Osman'a atmak*: Bir işi yapmamak için türlü bahaneler bulmak (BAAD I, 236, Bolu).
- *Aynalı Osman*: Süslü erkek (ASYK, 33).
- *On doğurmuş Osman anası* (BAAD I, 369, Gaziantep).
- *On dönüm bostan, yan gel yat Osman*: Doğru dürüst çalışmayan, küçük işlerle gününü geçiren kimselerin durumunu vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 736). // *Yangel Osman, beş dönüm bostan*: Zahmet çekmeden mal ve para sahibi olanların durumunu vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 872). // *Bir dönüm bostan, yan gel Osman* (BAAD I, 258, Isparta). // *Dört dönüm bostan, yan gel Osman* (BAAD II, 121, Niğde). // *On dönüm bostan, yan gel yat Osman* (KSS, 48). // *On dönüm bostan, yan gel Osman* (BAAD I, 369, Konya).

Ömer:

- *Ağzının domalmasından Ömer diyeceği belli idi* (BAAD I, 220, Gaziantep; ÖDS, 22).
- *Avurdunu domalttığınan Ömer diyeceğini anlamak*: Lep demeden leblebiyi anlamak (BAAD II, 104, Nevşehir).
- *Biberin adı Ömer, onu her gören umar*: Çiğ köfte yemeyenlere karşı söylenir (BAAD II, 108, Hatay).
- *Çocukların başı deli Ömer* (ASYK, 55).
- *Ver Ömer'e, yaz duvara*: Borç ya da ödünç olarak verilen bir şeyin geri gelmeyeceğini belirtmek için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 858).

Pinti Hamit:

- *Pinti Hamit*: Cimri (ÖDS, 413).

Raziye:

Gam tutmaz tasasız Raziye: dey. Hiçbir şeye üzülme, aldırış etmeyen (kadın) (OAS X, 142).

Recep:

• *Atma Recep, din kardeşiyiz*⁴⁶: Palavra savurma; birbirimizi biliriz (ÖDS, 55; DS, 487). // *Atma Recep, din kardeşiyiz: argo.* Söylediklerin hep yalan, abartma, ancak biz bunun farkındayız (TS, 146). // *Atma Recep, din kardeşiyiz* ‘Bu söylediklerinin hep yalan (veya abartma) olduğunun farkındayız’ anlamında külhanbeyi deyimini (OAS, 169). // *Atma Recep (din kardeşiyiz):* Çok abartılı konuşanlara ‘bu kadar da atılmaz’; // *Atma Recep, din kardeşiyiz* (STA, 160). // *At martini Debreli Hasan = Atma Recep, din kardeşiyiz* (OAS, 169).

Reşid/t:

• *Adın nedir? Reşit; bir söyle, bin (bir) işit:* İnsan konuşmalarında mutlaka ölçülü olmalıdır. Bunun için de mutlaka az konuşup çok dinlemeyi bilmelidir. (TTA, 105). // *Adın nedir? Reşid; bir de, bir işit!* (BTL I, 41). // *Adın ne Reşit, sen söyle sen eşit (işit)* (ASYK, 14).

Rızvan:

• *Han var Rızvan yok* (ASYK, 93).

Saçaklı Raziye:

• *Saçaklı Raziye* (ÖDS, 423).

Sadık:

• *Hem Sadık’tan hem koduktan olmak* (BAAD II, 137, Van).

Safiye:

• *Geldi Safiye, gitti kafiye*⁴⁷: Bir malın saf, temiz ve halis olanı dururken, süslü ve gösterişlisine ilgi gösterilmez. (?) (TTA, 466).

Safiye Hala:

• *Safiye Hala:* Korkak erkek (ASYK, 143).

Seydi Vakkas:

• *Seydi Vakkas ölümünden git* (BAAD I, 382, Burdur; Konya).

Sırıklı Fatma:

• *Sırıklı Fatma* (BAAD II, 164, Afyon).

Sinan: bk. Kenan

• *Falan ölmüş, filan ölmüş; bir gün derler Sinan ölmüş:* Ölümden hiç kimse kaçamaz; er geç herkes ölümü tadacaktır (TTA, 452) // *Falan ölmüş, filan ölmüş; bir gün derler Sinan ölmüş* (BAAD I, 121, Bolu; STA, 191). // *Filan öldü, filan*

⁴⁶ Hikayesi için bk. <https://www.evvelcevap.com/atma-recep-din-kardesi-yiz-deyiminin-aciklamasi-anlami-hikayesi-kisa/>

⁴⁷ Hikâyesi için bk. <http://www.kulturelbellek.com/geldi-safiye-gitti-kafiye/>

öldü, bir gün derler Sinan öldü (BAAD II, 130, İçel). // *Falan öldü, filan öldü; bir gün derler Sinan öldü* (TTA, 452). // *Falan öldü, filan öldü, bir gün derler Sinan (Kenan) öldü* (ASYK, 82).

(Sultan) Mahmut:

• *Vermeyince mabud, ne yapsın Mahmut?* Tanrı geniş bir yaşama ya da yetenek kısmet etmemişse kulun elinden ne gelir? (OAS, 2980). // *Vermeyince mâbut, neylesin (Sultan) Mahmut*⁴⁸: Bütün gayret ve iyi niyete rağmen yardım edilemeyen şanssız kimseler için kullanılır (MBTS, 3318). // *Vermeyince Mabut, ne yapsın Mahmut?* (STA, 23). // *Vermeyince mabud, ne yapsın Mahmut?* (AS, 373; BTL IV, 652).

Süleyman:

• *Ahmed'e edik, Süleyman'a düdük* (BAAD I, 221, Konya).

Sütlü Süleyman Gazi Ahmet:

• *Sen Sütlü Süleyman Gazi Ahmet misin?* (BAAD II, 163, Niğde).

Şaban:

• *Bırak Şaban yapsın demek*: İşi başkalarının yapmasını veya mesuliyeti başkalarının yüklenmesini beklemek (ÖDS, 92).
• *Verin Şaban'a gitmez yabana*: Yardıma muhtaç olmadığı hâlde kendisini yardıma muhtaç gibi gösteren kimseler için kinayeli olarak söylenen bir atasözüdür (TTA, 860). // *Verin Şaban'a, gitmez yabana* (BTL V, 652).

Şadıman: bk. **Şah Budak**

• *Şadıman'ın (Şah Budak'ın, şahın) bağı var; üzümü yok, yaprağı var*: Faydası olmayan mal ve zenginlik için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 806).

Şah Budak: bk. **Şadıman**

• *Ayvası yok, narı yok; gören desin Şah Budak'ın (bir) bağı var*: Çalışan insan, yaptığı işin karşılığını almalıdır. Durmadan çalıştığı hâlde geçim sıkıntısı çeken bir insanın çalışmasının hiçbir önemi yoktur (TTA, 208). // *Şadıman'ın (Şah Budak'ın, şahın) bağı var; üzümü yok, yaprağı var*: Faydası olmayan mal ve zenginlik için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 806). // *Şah Budak'ın bağı var, üzümü yok, yaprağı var* (BAAD II, 166, Samsun; Niğde).

Şahkulu: bk. **Şankulu**

• *Adam olmayan yerde Şahkulu da bir adamdır* (STA, 246).
• *Hepsi gider kuş getirir; Şahkulu gider, baykuş getirir*: Herkesin yaptığının tersini yapan kimselerin bu durumunu belirtmek için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 512).

Şakir:

⁴⁸ Hikâyesi için bk. Pala, 2005: 201.

• *Harabat ehlini hor görme Şakir, defineye malik viraneler var*⁴⁹: ‘Kimde ne var bilinmez.’ denilerek herkes hakkında yanlış fikir yürütmek gerektiğini belirtmek için kullanılır (ASYK, 93).

Şakire Dudu:

• *Edi ile Būdū, Şakire dudu*: Birbiriyle iyi anlaşılan, birbirinden hiç ayrılmayan saf, sevimli iki kafa dengi arkadaşı (ÖDS, 192). // *Edi ile Būdū, Şakire Dudu*: Birbiriyle iyi anlaşılan iki yaşlının baş başa kalışını anlatır (TS, 600). // *Edi ile Būdū (Şakire Dudu)*: Birbirinden ayrılmayan sevimli ve saf iki kafa dengi (DS, 621). // *Edi ile Būdū*: (Özel isim olabilir, būdū anlamsız tekrar kelimesidir.) Birbirinden ayrılmayan, hep beraber olan, kafa dengi iki yaşlı kimseden bahsedilirken kullanılan *Edi ile Būdū (Şakire Dudu)* deyiminde geçer (MBTS, 802).

Şankulu: bk. Şahkulu

• *Herkes gider kuş getirir, Şankulu gider baykuş getirir* (STA, 103).

Şuayıp:

• *O ayıp, bu ayıp; ne yapsın Şuayıp?*: Elinde olanağı olmayan bir insan ne yapacağını bilemez, şaşırıp kalır (TTA, 726).

Tepelioğlu:

• *Allah verirse Tepelioğlu'nun kavağında da verir* (BAAD II, 22, Niğde; TTA, 145).
• *Tepelioğlu'nun kavağı*: Çok yüksek (BAAD II, 168, Niğde).

Terzi Mahmut: bk. Bektaş Ağa, Deli Ahmet, Deli Bekir, Kürkçü Bekir

• *Yırtılan Terzi Mahmut'un şalvarı* (BAAD I, 403, Malatya).

Terzi Mehmet:

• *Adın nedir? Terzi Mehmet. Sanatın ne? İkisini birden söyledik ya, demiş* (TTA, 105).

Teslime Bacı:

• *Teslime Bacı*: Her söze karışan kimse (BAAD I, 392, Malatya).

Tingo: bk. Dingo

• *Allah verende Tingo'nun Bağı'nda da verir* (TTA, 145).

Vartan: bk. Vasil

• *Hangi keşişin öldüğünden haberi yok; “vay Vartan!” (vay Vasil!) diye ağlıyor*: İşin aslını, gerçeğin ne olduğunu bilmiyor; yalan yanlış bir şeyler söylüyor (DS, 707).
• *Çekemezken Şah Abbas'ın derdini, bir de g...ümüzde Vartan onbaşı çıktı* (ASYK, 53).

⁴⁹ Hikâyesi için bk. Üçer, 1998: 230-231.

Vasil: bk. Vartan

• *Abbas'ı bilmez, papazı bilmez; ölmüş Nikola'ya vay Vasil der:* İnsan her durumda ve ortamda bildiği ya da bilgi sahibi olduğu konularda konuşmalı. Bilmediği, bilgi sahibi olmadığı bir konuda konuşan insan hem yanlışla düşer hem toplum tarafından sevilmez hem de çok zor durumlarda kalabilir (TTA, 83).

• *Hangi keşişin öldüğünden haberi yok; “vay Vartan!” (vay Vasil!) diye ağlıyor:* İşin aslını, gerçeğin ne olduğunu bilmiyor; yalan yanlış bir şeyler söylüyor (DS, 707). // *Hangi gâvur(un) öldüğünü bilmez de vay Vasil çağırır:* Bir işin aslını anlamadan o iş hakkında fikir beyan eden insanların bu tutumunu eleştirmek için kullanılan bir atasözüdür (TTA, 501). // *Kangı (hangi) gavur öldüğünü bilmez de vay Vasil çağırır* (BTL III, 673).

Vehbi:

• *Anlaşıldı Vehbi'nin kerrakesi:* (*kerrake* ‘Vaktiyle bilim adamlarının giydiği ince kumaştan yapılmış bir üstlük.’) İşin iç yüzü anlaşıldı. Amaç belli oldu (ÖDS, 43; DS, 472). // *kerrake:* Eskiden kullanılan ince softan hafif ve dar bir üstlüğün adı olup “işin iç yüzü anlaşıldı” anlamına gelen “*Vehbinin kerrakesi*” deyiminde geçer (BTL IV, 44; OAS, 1513). // *Anlaşıldı Vehbi'nin kerrâkesi:* İşin iç yüzü anlaşıldı, her şey ortaya çıktı (MBTS, 143). // *Anlaşıldı Vehbi'nin kerrakesi:* İşin içyüzü, gerçeği öğrenildi (STA, 50; TS, 102). // *Anlaşıldı Vehbi'nin kerrakesi:* Karanlıkta kalan, anlaşılamayan bir durumun anlaşıldığını ifade eden bir atasözüdür (TTA, 161). // *Gelelim Vehbi'nin kerrakesine* (BTL IV, 109).

Veli:

• *Ad Ali'nin, şan Veli'nin:* Yükümlülüğü üzerine alıp işi başarıyla yürütüp bitiren başkası, bu işin başarıyla bitirilmesinden yararlanan ise başkası (TTA, 96). // *Ad Ali'nin, göt Veli'nin* (BAAD I, 215, Gaziantep). // *Ad Ali'nin, göt Veli'nin* (ÖDS, 6). // *Ad Ali'nin mal Veli'nin* (ASYK, 13). // *At Ali'nin, şan Veli'nin* (BAAD I, 238, Bolu).

• *Ali eğirdi, Veli dokudu, Dudu da hamama gitti* (ASYK, 21).

• *Ali getirdi, Veli götürdü* (ASYK, 21).

• *Ali için Veli'yi asmazlar:* Her insan yaptığı kötülüğün cezasını kendi çeker; birinin yaptığı bir kötülüğün cezasını başkasına çektirmezler (TTA, 139). // *Ali için Veli'yi asmazlar* (STA, 207).

• *Aliler, Veliler dam dolusu deliler* (BAAD I, 226, Bitlis).

• *Ali'nin borcu Veli'den sorulmaz* (TTA, 141).

• *Ali'nin kalpağını Veli'nin başına koyar, Veli'nin kalpağını Ali'nin* (STA, 227).

• *Ali'nin külâhını Veli'ye, Veli'nin külâhını Ali'ye giydirmek:* Kendisinin para varlığı bulunmadığı hâlde birinden aldığını ötekine, ötekenden aldığını bir başkasına vererek işini yürütmek (DS, 461). // *Ali'nin külâhını Veli'ye, Veli'nin külâhını Ali'ye giydirmek:* Ondan aldığını buna, bundan aldığını ona vererek işini yürütmek (MBTS, 105); // *Ali'nin külâhını Veli'ye, Veli'nin külâhını Ali'ye giydirmek:* Bir kimse birinden aldığını ötekine, ötekenden aldığını bir başkasına vererek işlerini yürütmek (TS, 75). // *Ali'nin külâhını Veli'ye, Veli'nin külâhını Ali'ye giydirmek* (ÖDS, 36). // *Ali'nin külâhını Veli'ye, Veli'nin külâhını Ali'ye giydirir* (BTL IV, 103).

- *Ali'si deli, Veli'si deli; kırılanın hepsi mi deli:* Bir toplumu oluşturan insanların tamamının söz dinlememesi ve aykırı tavırlar sergilemesi durumunda kullanılan bir atasözüdür. (TTA, 140).
- *Ali Veli Duralu beş de ondan ilerü Eşe Musa Mustafa bir dalaşman bir köse biri rahmetli atan bir de hortlayup yatan* (BTL III, 393).
- *Ali'ye abalık, Veli'ye şalvarlık* (BAAD II, 99, Sivas).
- *Ali'ye edik, Veli'ye düdük. (edik 'çarık')* Bir şeyin ona buna dağıtılmasını anlatır (BAAD II, 99, Niğde). // *Ali'ye edik, Veli'ye düdük* (ÖDS, 36).
- *Doğru söze Veli emmin ne desin?* (ASYK, 64).
- *Haklı söze Veli emmin ne desin?* (ASYK, 93).
- *Ne Ali ne Veli ne Kâzım; herkese bir ev lazım:* Ne bazı insanların iyiliği, ne bazı insanların öğüdü ne de bazı insanların verdiği sözler geçerlidir. En doğrusu insan kendine ait bir evinin olmasına gayret etmelidir (TTA, 718).

Veysel:

- *Ayakta uyuma Veysel'in devesi gibi* (BAAD I, 243, Burdur).

Yağcıoğlu:

- *Yağcıoğlu'nun katırı ne sararsan götürür:* Her işi yapar (BAAD II, 171, Manisa).

Yakup:

- *Benim de adım Yakup ama o kadar uzun değil!:* “Biliyorum, fakat meselenin o kadar derinine gidemem” anlamında bir söz (MBTS, 328; BTL I, 738). // *Benim de adım Yakup ama o kadar uzun değil:* Benim durumum da onunkinden (seninkinden) aşağı değil ama onun gibi (senin gibi) gösteriş meraklısı değilim (DS, 524). // *Benim de adım Yakup amma, o kadar uzun değil* (TTA, 238).

Yani: Osmanlı'da gayrimüslim tebaa arasında yaygın olarak kullanılan bir erkek adıdır.

- *Kırk yıllık Kâni, olur mu Yani?*⁵⁰: Yaşlanıncaya kadar iyi insan olarak yaşamış olan kişi artık kötü olmaz (değişmez). Eskimiş bir alışkanlığın değişmeyeceğini anlatır (OAS, 1545). // *Kırk yıllık Kâni, olur mu Yani?* ‘Bu kadar sene sonra insan artık değişmez’ anlamında kullanılır (MBTS, 1682). // *Kırk yıllık Kâni, olur mu Yani?*: Eskimiş bir alışkanlık kolay kolay değişmez (TS, 1161). // *Kırk yıllık Kâni, olur mu Yani?*: Kendisini bildiği günden yaşlanıncaya kadar iyi bir insan olarak yaşayan bir kimse, değişerek kötü bir insan olamaz; hayatta Müslüman olarak gözlerini açmış ve Müslüman olarak ömrünü geçirmiş birinin ömrünün sonuna doğru gayrimüslim olması düşünülemez (TTA, 632). // *Kırk yıllık Kâni, olur mu Yani?* (AS, 295; BTL III, 910; BTL IV, 888; STA, 74).

Yunus:

- *Yunus da ölse kâr, domuz da ölse kâr:* Çıkarı dışında hiçbir şeye değer vermeyen kimselerin bu tutumunu vurgulamak için kullanılan bir atasözüdür. (TTA, 905).

⁵⁰ Hikâyesi için bk. <http://tarihvedenedeniyet.org/2012/12/kirk-yillik-kani-olur-mu-yani.html>

Zakir Ağa:

- *Zâkir Ağa öldü, ölmeyen sevinsin*⁵¹: Herkesin günün birinde öleceğini, ölüme sevinmemek gerektiğini belirtmek için kullanılır (ASYK, 173).

Zıhımoğlu:

- *Zıhımoğlu'nun ahır sekisi*: Suratı asık, geçimsiz insan (ASYK).

Sonuç

Söz varlığının bir bölümünü oluşturan atasözü ve deyimlerimizde geçen kişi adları, bu dilin konuşucuları ve kullanıcılarının kültürel geçmişini, zenginliğini ve derinliğini gösteren önemli unsurlardır. Örneğin, Agop, Apostol, Artin, Hacı Pintoros, Kirkor, Kürt Mehmet, Nikola, Vartan, Vasil, Yani adları birlikte yaşanan toplumsal grupları; Berber Ahmet, Kasap Kodoş, Kazaz Artin, Kürkçü Bekir, Manav Mustafa, Terzi Mahmut/Mehmet adları geçmiş zamanların meslek erbaplarını; Debreli Hasan adı, yaşanan coğrafyayı (Debre, Kuzey Makedonyada bir yer) gösteren birer ögedir.

Atasözleri ve deyimler içinde geçen kişi adları, bir bütün olarak oluşturulan anlamın bir parçası olmakla hem üretilen yeni bilgiyi pekiştirirler hem de kültürel devamlılığı sağlarlar.

Atasözleri ve deyimlerimizde madde başlarına göre 16'sı yaşamış, dinî bir vasfı olan veya din kültürüyle ilişkili kişi adı; 67'si yaşamış, tarihî veya menkıbevi kişi adı tespit edilmiştir. Bunların, 12'si peygamber; 4'ü peygamberin ailesinden olanlar; 18'i tarihî şahsiyet; 17'si siyasi ve idari şahsiyet veya aile; 7'si bilim adamı; 11'i edebî eser kahramanı; 3'ü yaşadığına inanılan, hakkında anlatı olan kahraman; 4'ü mitolojik kahraman; 7'si sanatçı adı olmak üzere toplam 83 addır. Atasözleri ve deyimlerimizde geçen 231 kişi adı ise yaşadığı tahmin edilen ve kim olduğu bilinmeyen herhangi bir kişi adıdır. Bunlar, *insan, kimse, herkes, herhangi bir kişi, belirli/tanıdık bir kişi, bir şeyin sahibi, bir meslek sahibi, bir yerli/yerden olan, belli bir kişilik özelliği taşıyan, el/yabancı, bir inançtan olan veya olmayan* vb. yerine kullanılarak atasözü veya deyim anlamını pekiştirme ve toplumsal bir gerçeği bildirme görevini üstlenmişlerdir.

Bu çalışmada, Türk atasözü ve deyimlerinde yer alan kişi adlarının tespitine; ortak bir geçmişi olan veya toplumun zihninde yer etmiş kişilerin dilde karşıladığı göstergelerin belirlenmesine ve dil-toplum-kişi adı üçgeninde oluşan kültürel varlık gösterilmeye çalışılmıştır.

Kısaltmalar

- alay.* : Alaycı söz
Ar. : Arapça
argo. : argo anlamı
Az. : Azerbaycan Türkçesi
bk. : bakınız
dey. : deyim, deyim anlamı

⁵¹ Hikâyesi için bk. Üçer, 1998: 255.

Far. : Farsça
şaka. : şaka yollu, şaka olarak
tkz. : teklifsiz konuşmada

Taranan Kaynakların Kısaltmaları

- AS : *Atasözleri Sözlüğü I*, Ömer Asım Aksoy, TDK Yayını, 3. baskı, Ankara, 1981.
- ADS : *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, Numan Kartal, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1999.
- ASYK : *Atalar Sözü Yerde Kalmaz Sivas'ta Sözlü Gelenek*, Müjgan Üçer, Özyılmaz Matbaası, İstanbul, 1998.
- BAAD I-II : *Bölge Ağızlarında Atasözü ve Deyimler, I-II*, TDK Yayınları, Ankara, 1996.
- BTL I-IV : *Büyük Türk Lugati*, Hüseyin Kazım Kadri, 3. Cilt: İstanbul Maarif Matbaası, 1943; 4. Cilt: Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1945.
- DS : *Deyimler Sözlüğü (Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2)*, 4. baskı, Ömer Asım Aksoy, TDK Yayınları, 1984.
- İDBÇ : *İki Dirhem Bir Çekirdek*, İskender Pala, Kapı Yayınları, İstanbul, 2005.
- LO : *Lehçe-i Osmânî*, Ahmet Vefik Paşa, (Hazırlayan: Recep Toparlı), TDK Yayınları, Ankara, 2000.
- MBTS : *Asırlar Boyu Tarihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük I, II, III*, Kubbealtı Lugatı, İlhan Ayverdi, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2006.
- OAS : *Okyanus 20. Yüzyıl Ansiklopedik Türkçe Sözlük*, Cilt 1-2-3, Pars Tuğlacı, Pars Yayınevi, İstanbul, 1971.
- ÖDS : *Örnekleriyle Deyimler Sözlüğü*, Metin Yurtbaşı, 2. baskı, Ankara, 1996.
- STA : *Sınıflandırılmış Türk Atasözleri*, Metin Yurtbaşı, 6. baskı, İstanbul, 1996.
- TTA : *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*, Numan Albayrak, Kapı Yayınları, İstanbul 2009.
- TTL : *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, Andreas Tietze, Simurg, Birinci Cilt A-E, İstanbul-Wien, 2002; İkinci Cilt F-J, Wien, 2009.
- TS : *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, 11. Baskı, Ankara 2011.

Kaynakça

- AKSAN, Doğan (2007): *Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim) I-II-III*, Ankara: TDK Yayınları.
- AKSOY, Ömer Asım (1965): *Atasözleri ve Deyimler*, Ankara: TDK Yayınları.
- ELÇİN, Şükrü (1986): *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- EMİNOĞLU, Hatice (2016): Atasözü ve Deyimlerdeki Yer Adları, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish*, Volume 11/15: 119-172.

ERENOĞLU, Dilek (2007): Güvâhî'den Günümüze Atasözleri ve Deyimler, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish*, Volume 2/4: 1150-1167.

İNAYET, Alimcan (2007): Divânü Lûgat-it-Türk'te Geçen 'Çin' ve 'Maçin' Adı Üzerine, *Turkish Studies, International Periodical For The Languages Literature and History of Turkish*, Volume 2/4: 1174-1184.

KARAAĞAÇ, Günay (2013): *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları.

KAYA, Doğan (2009): *Sivas Halk Şairleri*, IV. Cilt, Sivas Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas: 1000 Temel Eser Serisi.

OĞUZ, Öcal (2005): *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları.

ÖZTÜRK, Ali (1986): *Türk Anonim Edebiyatı*, İstanbul: Bayrak Yayıncılık.

ÖZTÜRK, İsa (2006): *Kerem ile Aslı, Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

PALA, İskender (2005): *İki Dirhem Bir Çekirdek*, İstanbul: Kapı Yayınları.

POYRAZ, Yakup ve Ayhan Tergip (2012): 18. Yüzyıl Divân Şairlerinden Hâkim'in Şiirlerinde Atasözleri, Deyimler ve Halk Söyleyişleri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 3/15: 188-203.

TİETZE, Andreas (2002): *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, I. Cilt A-E, İstanbul-Wien.

TİETZE, Andreas (2009): *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*, II. Cilt F-J, Wien: Simurg Yayınları.

TÜRKMEN, Seyfullah (2009): Atasözü ve Deyimlerde Yaşayan Kişi Adları, *Dil Araştırmaları*, 4: 101-119.

TÜLBENTÇİ, Feridun Fazıl (1977): *Türk Atasözleri ve Deyimleri*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevi.

TDK (2011), Türkçe Sözlük, 11. bs., Ankara: TDK Yayınları.

UYSAL, İdris Nebi (2017): Adlar ve Ad Verme Geleneği Üzerine Bir Araştırma: Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Örneği, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 60: 1-18.

ÜÇER, Müjgan (1998): *Atalar Sözü Yerde Kalmaz Sivas'ta Sözlü Gelenek*, İstanbul: Özyılmaz Matbaası.

ÜSTÜN, Çağatay (2001): Derdini Marko Paşa'ya Anlat..., *Van Tıp Dergisi*, 8 (4): 134-136.

İnternet Kaynakçası

<https://www.evvelcevap.com/derdini-marko-pasaya-anlat-deyiminin-hikayesi-ve-anlami/> (Erişim tarihi: 11.06.2020).

<https://www.karagoz.net/beberuhi.htm> (Erişim tarihi: 11.06.2020).

<https://www.nedirnedemek.com/barmecidal-ne-demek> (Erişim tarihi: 11.01.2020).

<https://tarihvemedenyet.org/2012/12/kirk-yillik-kani-olur-mu-yani.html> (Erişim tarihi : 11.06.2020).

<https://www.tokatgazetesi.com/haci-ivaz-pasa-ile-hayal-perdesindeki-hacivat-ayni-sahistir/> (Erişim tarihi: 11.06. 2020).